

Selvitys harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan tehostamiseksi tarvittavista toimenpiteistä

Työ- ja elinkeinoministeriö

Loppuraportti

22.3.2016

1. Johdanto

Työ- ja elinkeinoministeriön toimeksiannosta tilintarkastusyhteisö DHS Oy Audit Partners käynnisti 8.2.2016 selvityksen, jonka tarkoituksena oli kartoittaa työmarkkinaosa-puolten ja harmaan talouden torjunnan kannalta keskeisten toimialajärjestöjen jäsen-yritysten näkemykset harmaan talouden eri aloilla aiheuttamista ongelmista ja tarvitta-vista toimenpide-ehdotuksista. Selvitystyön tavoitteena oli tuottaa aineistoa, jota voi-daan käyttää hyväksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntastrategian val-mistelussa. Selvitystyö koostuu haastatteluista ja kolmen toimialajärjestön (Rakennus-teollisuus RT ry, Matkailu- ja Ravintolapalvelut MaRa ry ja Suomen kuljetus ja logistiikka SKAL ry) jäsenyrityksille tehdyistä verkkokyselyistä. Selvitystyöstä ovat vastanneet johtava asiantuntija Matti Rinne, asiantuntija Maria Vuopala ja johtava asiantuntija Risto Immonen (DHS Oy Audit Partners/Crowe Horwath -jäsenyhteisö) sekä verotusneu-vos Markku Hirvonen (Harmaa Hirvi Oy).

Selvityksen väliraportti luovutettiin toimeksiantajalle 29.2.2016.

Toimeksiannon aikana haastateltiin seuraavien järjestöjen ja yhteisöjen edustajat:

Akava ry (asiantuntija Tarja Arkio ja elinkeinopoliittinen asiamies Jenni Karjalainen, Insinööriliitto)

Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT ry (puheenjohtaja Marko Piirainen)

Elinkeinoelämän Keskusliitto ry (johtava veroasiantuntija Tero Honkavaara, asian-tuntija Mika Kärkkäinen ja asiantuntija Mika Susi)

Espoon kaupunki (rahoitusjohtaja Ari Konttas, turvallisuuspäällikkö Petri Häkkinen)

Finanssialan Keskusliitto (johtaja Risto Karhunen)

Fira Oy (toimitusjohtaja Jussi Aho)

Helsingin kaupunki (riskienhallinnan asiantuntija Mika Häkkinen)

Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL ry (puheenjohtaja Jarkko Eloranta)

Keskuskauppakamari (johtaja Ann-Mari Kemell ja asiantuntija Kaisa Saario)

Kiinteistötyönantajat ry (toimitusjohtaja Pia Gramen)

Kuntaliitto (johtava lakimies Katariina Huikko, lakimies Mervi Kuitunen ja yhdyskunta-tekniikan asiantuntija Marika Kämppi)

Matkailu- ja Ravintolapalvelut MaRa ry (varatoimitusjohtaja Veli-Matti Aittoniemi)

M - Company Oy/M-Room Oy (toimitusjohtaja Toni Kylätasku)

Metallityöväen Liitto ry (edunvalvontapäällikkö Jyrki Virtanen)

Neste Oil Oy (rahoitusjohtaja Jyrki Mäki-Kala)

Palvelualojen Ammattiliitto Pam ry (yhteiskuntasuhteiden päällikkö Hanna Kuntsi, työaika- ja palkkausjärjestelmien asiantuntija Sirpa Leppäkangas ja elinkeinopoliittinen asiantuntija Miia Järvi)

Rakennusliitto ry (puheenjohtaja Matti Harjuniemi, varapuheenjohtaja Kyösti Suokas)

Rakennusteollisuus RT ry (työmarkkinajohtaja Tapio Kari)

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry (ekonomisti Erkki Laukkanen)

Suomen kuljetus ja logistiikka SKAL ry (toimitusjohtaja Iiro Lehtonen)

Suomen Yrittäjät (johtaja Anna Lunden)

Toimihenkilökeskusjärjestö STTK (elinkeinoasioiden päällikkö Antti Aarnio)

Vantaan kaupunki (rakennuttajapäällikkö Juha Vuorenmaa)

Teknologiateollisuus ry katsoi, että harmaan talouden torjunnasta lausuminen sen edustamalla sektorilla kuuluu Elinkeinoelämän Keskusliiton tehtäväkenttään.

Verkkokyselyt on tehty yhteistyössä asianomaisten järjestöjen kanssa seuraavien toimialajärjestöjen jäsenyrityksille:

- Matkailu- ja Ravintolapalvelut MaRa ry (415 vastausta)
- Rakennusteollisuus RT ry (279 vastausta)
- Suomen kuljetus ja logistiikka SKAL ry (278 vastausta)

Kyselyt on toteutettu käyttäen MainioSurvey-ohjelmistoa.

Raportti perustuu tehtyihin haastatteluihin ja kyselytutkimuksiin. Havainnot ja kommentit ovat kyselyihin ja haastatteluihin osallistuneiden tahojen omia näkemyksiä tai mielipiteitä, eivätkä edusta selvityksen tekijöiden omia näkemyksiä, viimeistä johtopäätösosaa lukuun ottamatta.

1. Johdanto	2
2. Tiivistelmä.....	6
2.1. Yleistä	6
2.2. Ehdotukset keskeisiksi hankkeiksi	6
2.3. Rakennusala.....	7
2.4. Matkailu- ja ravintola-ala.....	8
2.5. Kuljetusala	9
2.6. Kiinteistöpalveluala	10
2.7. Metalliteollisuus	10
3. Keskeisten työmarkkinajärjestöjen ja kolmen toimialan järjestäytyneiden yritysten arviot rehelliseen yritystoimintaan kohdistuvista uhkakuista	11
3.1. Yleistä	11
3.2. Yritykseen kohdistuvat sisäiset tai ulkoiset rikokset	13
3.3. Yritystoimintaan ja yhteiskuntaan yleisemmin kohdistuvat uhkakuvat	14
3.3.1 Korruptio.....	14
3.3.2 Rahanpesu	14
3.3.3 Ympäristöön kohdistuvat rikokset	15
3.3.4 Työturvallisuuden ja elintarviketurvallisuuden laiminlyönnit.....	15
3.3.5 Järjestäytynyt rikollisuus	15
3.3.6 Kansainvälisten yritysten harjoittama veronkierto.....	16
3.3.7 Erilaisilla pelisäännöillä toimivat ulkomaiset yritykset Suomessa	16
3.3.8 Työsyryntä, alipalkkaus ym.	17
4. Harmaan talouden kehitys ja sen aiheuttamat kilpailuhaitat.....	18
4.1. Harmaan talouden kokonaismerkitys	18
4.1.1 Harmaan talouden kokonaismäärä	18
4.1.2 Harmaan talouden ilmenemismuodot	20
4.2. Arvio harmaan talouden tulevasta kehityksestä	21
5. Yrityskyselyjen ja haastattelujen antama kuva harmaan talouden ilmenemismuodoista ja kehityksestä eri toimialoilla	22
5.1. Rakennusala.....	22
5.1.1 Arviot harmaan talouden kehityksestä rakennusosalalla.....	22
5.1.2 Harmaan talouden aiheuttamat kilpailuhaitat.....	23
5.1.3 Yritysköön vaikutus arvioihin.....	23
5.1.4 Harmaan talouden tärkeimmät ilmenemismuodot rakennusosalalla	23
5.1.5 Toimiala- ja työntekijäjärjestöjen näkemykset.....	24
5.2. Matkailu- ja ravintola-ala.....	26
5.2.1 Arviot harmaan talouden kehityksestä ja kilpailuhaitoista matkailu- ja ravintola-alalla.....	26
5.2.2 Harmaan talouden tärkeimmät ilmenemismuodot matkailu- ja ravintola-alalla	26
5.2.3 Toimiala- ja työntekijäjärjestöjen näkemykset.....	27
5.3. Kuljetusala	29
5.3.1 Arviot harmaan talouden kehityksestä ja kilpailuhaitoista kuljetusalalla	29
5.3.2 Harmaan talouden tärkeimmät ilmenemismuodot kuljetusalalla.....	29
5.3.3 Toimiala- ja työntekijäjärjestöjen näkemykset.....	30
5.4. Metalliteollisuus	32
5.5. Hius- ja kauneudenhoitoala	33
5.6. Kiinteistöpalveluala	33

5.7 Kuntasektori.....	34
6. Arviot harmaan talouden torjumiseksi toteutettujen toimenpiteiden merkityksestä ja kehittämistarpeista	37
6.1. Rakennusosalalla toteutetut toimenpiteet	37
6.1.1 Rakennusalan yritysten käsitykset uudistusten vaikuttavuudesta	38
6.1.2 Toimiala- ja työntekijäjärjestöjen näkemykset.....	39
6.1.3 Kehittämisehdotuksia harmaan talouden torjuntaan rakennusosalalla	40
6.2 Tilaajavastuulaki	41
6.3 Kuljetusalaan kohdistuneet toimenpiteet.....	42
6.4 Ravintola-alaan ja muihin kassatoimialoihin kohdistetut toimenpiteet	43
7. Kolmen toimialan näkemykset harmaan talouden torjumiseksi tarvittavista toimenpide-	45
ehdotuksista.....	45
7.1 Rakennusala.....	45
7.2 Matkailu- ja ravintola-ala.....	46
7.3 Kuljetusala	49
8. Elinkeinoelämän ja palkansaajien järjestöjen sekä kuntasektorin odotukset seuraavalta	51
talousrikostorjuntaohjelmalta ja käytännön toimenpide-ehdotukset	51
8.1. Elinkeinoelämää edustavat järjestöt.....	51
8.2 Palkansaajia edustavat järjestöt.....	54
8.3 Kuntasektori.....	59
9. Yhteenveto ja johtopäätökset.....	61
9.1 Yleiskuva	61
9.2 Arviot harmaan talouden torjunnassa toteutettujen toimenpiteiden merkityksestä	62
9.3 Ehdotukset harmaan talouden torjunnan tehostamiseksi	62
9.4 Hallinnollisen taakan keventäminen	64
9.5 Johtopäätökset	64

2. Tiivistelmä

2.1. Yleistä

Työmarkkinajärjestöt korostavat haastatteluissa harmaan talouden torjuntaohjelmien jatkuvuuden tarpeellisuutta. Uuteen ohjelmaan halutaan nimenomaan *konkreettisia toimia*, esimerkiksi 5 - 10 priorisoitua torjuntatoimintaa, joiden toteutumista voitaisiin seurata.¹ Näiden toimien toteutumisesta tulisi myös raportoida eduskunnalle vaalikauden kestäessä. Jonkin tahon pitäisi seurata yhteistyötä keskitetysti ja kantaa siitä kokonaisvastuu.²

Harmaan talouden torjuntaviranomaisilla tulisi olla yhteinen uhkakuva ja sitova strateginen päämäärä (EK). Ohjelman ei tulisi olla verottajavetoinen eikä perustua keskeisesti verolainsäädännön lisäykseen. (FK) Harmaan talouden sijaan tulisi nostaa esille verovaje, ml. aggressiivinen verosuunnittelu ja korruption torjunta (SAK).

2.2. Ehdotukset keskeisiksi hankkeiksi

Toimialakohtaisten toimenpide-ehdotusten lisäksi seuraavat asiat nousivat esiin useissa haastatteluissa.

Haastatteluissa yhtenä keskeisimmistä teemoista tuli esiin *tietojen saannin ja tiedonkulun parantaminen*. Tämä sisältää kolmen tyyppisiä asioita:

- *Viranomaisten keskinäisen tietojenvaihdon parantaminen ja tiedonvaihdon esteiden poistaminen*³. Mm. rahanpesutietojen laajempi käyttö viranomaistehtäviin olisi sallittava (EK).
- *Yritysten oikeus saada viranomaisilta tilaajavastuulain ja hankintalain johdosta tarvittavat tiedot maksutta, sähköisesti ja yhdestä paikasta sekä viranomaisten velvollisuus antaa yrityksille palautetietoa esimerkiksi näiden lähettämiin ilmoituksiin sisältyvien sopimuskumppaneiden laiminlyönneistä, mikäli näillä voi olla vaikutusta yritysten toimintaan tai turvallisuuteen*.⁴
- *Yritysten oman tietojenantovelvollisuuden yksinkertaistaminen ja keventäminen siten, että kerran annettu tieto olisi kaikkien sitä tarvitsevien ja siihen oikeutettujen käytössä. Sekä tietojenantovelvollisuutta että tietojen hyväksikäyttöä voitaisiin merkittävästi tehostaa digitalisaatiota hyödyntämällä*.⁵

¹ FK, MaRa, PAM, AKT, STTK, Akava

² SAK, STTK, JHL, Akava

³ STTK, Akava, EK, JHL, ML, RL, RT, PAM, SKAL, KKK, Espoo, KKK

⁴ EK, FK, RT, Fira, KKK, Espoo, Neste Oil, Helsingin kaupunki, Kuntaliitto, Vantaa

⁵ RT, RL, STTK, KTA, MaRa, KKK, Espoo, Neste Oil, KKK

Lukuisissa vastauksissa pidettiin tärkeinä viranomaisten *riittäviä valvontaresursseja ja niiden käyttämistä reaaliaikaiseen valvontaan sekä toimivaa, aktiivista ja hyvin kohdennettua viranomaisyhteistyötä*.⁶

Tilaajavastuulain kehittämistarpeet tulivat esiin useissa vastauksissa.⁷ SAK toivoi sen kehittämistä ketjuvastuun suuntaan.

Veronumeroiden käyttöönottoa haluttiin laajentaa rakennusalan lisäksi myös mm. ravintola- ja kuljetusaloille sekä metalliteollisuuteen.⁸

Palkansaajajärjestöt korostivat *alipalkkauksen kriminalisoinnin* tärkeyttä⁹ ja Metalliliitto sekä Akava myös *järjestöjen kanneoikeutta*.

2.3. Rakennusala

Rakennusalan järjestöt olivat yksimielisiä siitä, ettei rakennusosalalle tulisi nyt säätää mitään uusia velvoitteita. Tähän mennessä toteutetut harmaan talouden torjuntatoimet tulisi saada toimimaan kehittämällä tietojen hyväksikäyttöä mm. digitaalisten ratkaisujen ja sidosryhmäyhteistyön avulla, välttämällä tietojen moninkertaista keräämistä sekä purkamalla tietojen saannin ja vaihdon esteitä. Erytystä huolta herättää se, ettei Verohallinnolta ole saatu todellisia näyttöjä runsaasti työtä teettävän laajennetun ilmoittamisvelvollisuuden avulla saavutetusta harmaan talouden torjunnan tehostumisesta. *Lähetettyjen työntekijöiden ulkomaisella työnantajalla* tulisi olla samat työnantajavelvoitteet kuin kotimaisellakin.¹⁰

Rakennusalan yrityskyselyyn (liite 1) vastasi 279 RT:n erikokoista ja urakkaketjujen eri osissa toimivaa jäsenyritystä. Vastaaajien arviot harmaan talouden tapahtuneesta ja ennakoidusta kehityksestä eivät olleesti olennaisesti muuttuneet vuonna 2014 suoritetuun kyselyyn verrattuna. Kaikista toteutetuista toimenpiteistä huolimatta 56 % vastanneista pitää harmaan talouden aiheuttamaa kilpailuhaittaa vähintään kohtalaisena ja 75 % uskoo hävinneensä tarjouskilpailussa ainakin joskus potentiaaliselle harmaan talouden harjoittajalle.

Harmaan talouden torjumiseksi toteutetuista toimenpiteistä sai tehokkuudeltaan parhaimman arvion tilaajavastuulaki (keskiarvo 3,54/5)¹¹ ja heikoimman hankintalainsäädäntö (keskiarvo 2,65/5). Näiden toimenpiteiden aiheuttama hallinnollinen taakka oli odotetusti suurin työntekijöitä ja alihankkijoita koskevan ilmoitusvelvollisuuden (3,46 ja 3,37/5) kohdalla. Vähiten työtä aiheutti sinänsä suhteellisen merkityksettömäksi arvioitu hankintalainsäädäntö (2,61/5).

⁶ EK, STTK, SAK, RL, AKT, RT, SKAL, ML, JHL, SKAL, Akava, JHL

⁷ STTK, PAM, KTA, ML

⁸ ML, PAM, MaRa, AKT, SKAL, SAK, KTA

⁹ PAM, AKT, SAK

¹⁰ RT, RL, Helsinki, Kuntaliitto, STTK, SAK, JHL, KKK, ML

¹¹ Arvioita merkityksestä kysyttiin asteikolla 5-1, jossa 5=erittäin suuri, 4=melko suuri, 3=kohtalainen, 2=melko vähäinen, 1= ei merkitystä

Rakennusalan epäterveen kilpailun esiintymismuodoista merkittävimpänä pidettiin pimeitä urakoita yksityisillä pienrakennustyömailla (3,35/5). Heti tämän jälkeen tulivat pimeää, verovapaata tai alipalkattua työvoimaa käyttävät ulkomaiset yritykset korjausrakentamisessa (3,34/5) ja uudisrakennustyömailla (3,27/5).

Harmaan talouden torjunnan tehostamiseksi esitetyistä kehittämisehdotuksista vastaajayritykset katsoivat lähes yksimielisesti, että lähetettyjen työntekijöiden ulkomaisella työnantajalla tulisi olla Suomessa samat työnantajavelvoitteet kuin suomalaisillakin (4,62/5). Yli 4,5 keskiarvon kannatusta saivat myös tilaajavastuulain ja hankintalain edellyttämien viranomaistietojen saatavuutta, liiketoimintakieltojen julkisuutta ja yhden tiedon riittävyyttä koskevat ehdotukset. Nykyistä verovelkarekisterin merkitsemisrajan nykyisellään säilyttäisi 45 % vastaajista. Huomioonotettavaa on, että 40 % vastaajista haluaisi laskea verovelkarekisterin merkitsemisrajaa.

2.4. Matkailu- ja ravintola-ala

Sekä MaRa ry että palkansaajajärjestöt PAM, SAK pitivät veronumeroiden lisäksi tärkeänä *online-kassarekisterijärjestelmän* käyttöönottoa ravintola-alalla. MaRa:n mukaan ala alkaa hyväksyä ajatuksen tyyppihyväksytystä online-kassarekisterijärjestelmästä. Toimialaan liittyviä ilmoitus- ja lupajärjestelmiä voisi keventää ja samalla alan valvontaa voitaisiin tehostaa digitalisaation avulla. *Alkoholivalvonta* kaipasi esimerkiksi jonkin aluehallintovirastoon sijoitettuja harmaan talouden torjuntaan erikoistuneita tarkastajia, joiden toimialueena olisi koko maa. Ylipäätään yhteistyötä ja organisointia tulisi tehostaa.

Matkailu- ja ravintola-alan yrityskyselyyn (liite 2) vastasi 415 MaRa ry:n eri toimialoja edustavaa jäsenyritystä. Toimialaan kohdistuvista uhkakuvista ylivoimaisesti merkittävimpänä pidettiin harmaan talouden aiheuttamaa kilpailuhaittaa (keskiarvo 3,20/5). Vastaajista 61 % piti harmaan talouden aiheuttamaa kilpailuhaittaa toimialallaan vähintään kohtalaisena.

Arviot *toimialan harmaan talouden kehityksestä* ovat muuttuneet hiukan positiivisemmiksi aikaisempiin kyselyihin verrattuna, mutta ennusteet tulevasta kehityksestä jakautuvat vastaajien kesken.

Harmaan talouden *tärkeimpänä ilmenemismuotona* pidettiin ilman anniskelulupaa toimivissa ruokapaikoissa kirjanpitoon merkitsemättä jätettyä ruokamyyntiä (3,39/5) sekä vastaavasti ilman anniskelulupaa toimivissa ruokapaikoissa toteutuvaa pimeään työvoiman käyttöä (3,29/5).

Harmaan talouden torjumiseksi toteutetuista toimenpiteistä tärkeimpänä pidettiin velvollisuutta maksaa palkka pankkitilille (3,74/5) ja toiseksi tärkeimpänä verohallinnon toimialatarkastusta (3,36/5).

Harmaan talouden torjumiseksi ehdotetuista toimenpiteistä tärkeimpänä pidettiin alkoholilain soveltamisalan laajentamista mm. pitopalveluyrityksiin (3,48/5).

Hallinnollista taakkaa arvioitiin eniten syntyvän tyyppihyväksytyjen kassakoneiden käyttöpakosta, joskaan taakkaa ei sinänsä pidetty kovin merkittävänä (2,80/5).

Verovelkarekisterin merkitsemisrajaa 39 % alentaisi, 53 % pitäisi samana tai nostaisi.

2.5. Kuljetusala

Kuljetusalaa edustavat järjestöt SKAL ja AKT olivat erittäin huolissaan suomalaisten kuljetusalan yritysten kilpailukyvystä sekä ulkomaisen kilpailun ja kotimaisten sääntelyn vapauttamispyrkimysten muodossa kohdistuvista uhkista. Sekä kabotaasiliikenne että itärajan ylittävä liikenne merkitsevät alipalkatun ja veroa maksamattoman työvoiman käytöstä ja kuljetusyritysten omasta verovapaudesta muodostuvaa ylivoimaista kilpailuetua, erilaiset jakamistalouden muodot ja valvontaa vapauttavat Kuljetuskaari-tyyppiset hankkeet valvonnan ulkopuolella toimivien kuljetusyksiköiden lisääntymistä.

Järjestöt olivat yksimielisiä poliisin *raskaan liikenteen valvontayksikön* ja uuden *tienkäyttömaksun* tarpeellisuudesta sekä ennen kaikkea *kabotaasiliikenteen* nykyisen ta-soisten säännösten säilyttämistarpeesta. Erityisinä ongelmina nähtiin vähäiset keinot ulkomaisten kuljettajien palkkaustason valvonnassa ja puutteet tosiasiallisen tilaaja-vastuun toteutumisessa (AKT, SKAL).

Kuljetusalan yrityskyselyyn (liite 3) vastasi 278 SKAL:n erikokoista ja eri suori-tealoilla toimivaa jäsenyritystä. Vastausten perusteella kuljetusalaa voidaan pitää tie-tyssä mielessä kriisialana.

Käsitykset alan harmaan talouden kehittämisestä ovat muuttuneet huonompaan suun-taan koko sen ajan kun kyselyjä on tehty (2003 – 2016) ja ennusteet tulevaisuudesta näyttävät entistä synkemmiltä. *Merkittävimmiksi alaan kohdistuviksi uhkakuviksi* arvioi-tiin palkkotasoltaan tai muilta ehdoiltaan epäreilut kuljetussopimukset (keskiarvo 3,81/5), harmaan talouden aiheuttama kilpailuhaitta (3,51/5) ja laittoman kabotaasiliikenteen hyväksikäyttö (3,34/5). Vastaavasti *harmaan talouden ilmenemismuodoista* merkittävimmiksi nähtiin laitton kabotaasiliikenne (4,05/5), konkurssikeinottelu ja kerta-käyttöyritysten hyväksikäyttö (3,97/5) sekä itärajan ylittävään liikenteeseen liittyvä ali-palkkaus ja verojen välttäminen (3,95/5).

Kabotaasiliikenteen merkitystä toimialan kilpailuneutraliteettiin kohdistuvana uhkaku-vana osoittaa myös se, että *harmaan talouden torjumiseksi edellisellä hallituskaudella toteutetuista toimenpiteistä* tärkeimpinä pidettiin kansallisia kabotaasisäännöksiä (3,72). Myös muita edellisen hallituksen aikana toteutettuja toimenpiteitä pidettiin vai-kuuksiltaan kohtalaisina tai merkittävänä.

Harmaan talouden torjunnan tehostamiseksi esitetyistä kehittämisehdotuksista tär-keimpinä pidettiin ulkomaisten liikenteenharjoittajien valvontaan liittyviä toimenpiteitä. Listan kärjessä olivat menetelmien kehittäminen sakkojen perintään rajantakaisilta lii-kennöitsijöiltä (4,76/5), tienkäyttömaksu (4,61/5) ja menetelmien ja yhteistyön kehittä-

minen ulkomaisten liikennöitsijöiden kuljettajapalkkauksen seurantaan (4,53/5). Verovelkarekisterin merkitsemisrajan 51 % vastaajista pitäisi nykyisellään tai nostaisi, 46 % laskisi.

2.6. Kiinteistöpalveluala

Sekä alan työnantajajärjestö Kiinteistötyönantajat ry että palkansaajia edustava PAM ry olivat yksimielisiä tarpeesta ottaa *veronumero ilmoitusvelvollisuksineen* käyttöön myös kiinteistöpalvelualalla. Samoin pidettiin tärkeänä *tilaajavastuulain* tehostamista ulottamalla se alan järjestäytymättömään osaan ja *poistamalla tiedonkulun esteet* viranomaisten välillä ja viranomaisilta yrityksille (KTA) sekä lisäämällä sopimuksen aikaista vastuuta (PAM). Kiinteistötyönantajat toivoi myös kotitalousvähennyksen muuttamista Ruotsin mallin mukaiseksi.

2.7. Metalliteollisuus

Metalliliiton mukaan metallin alihankintaketjuissa esiintyy samanlaisia harmaan talouden muotoja kuin rakennusalallakin. Erityisesti sääntöjä laiminlyövät ulkomaiset alihankkijat. Mm. telakoille tuodaan ulkomaista työvoimaa näennäisesti itsenäisinä yrittäjinä. Rakennusalalla käyttöön otetut harmaan talouden torjuntakeinot tulisi ottaa käyttöön myös metallissa, tilaajavastuulakia tulisi tehostaa ja ulkomaisille yrityksille säätää samat työnantajavelvoitteet kuin suomalaisille. Järjestöjen kanneoikeus olisi tärkeä, samoin kansainvälisen säännösten ja yhteistyön kehittäminen sellaiseksi, että ulkomaille siirtyneet saataisiin vastuuseen laiminlyönneistään.

Teknologiateollisuus ry:ltä ei saatu kantaa asiaan. Elinkeinoelämän Keskusliitto ei pitänyt rakennusalalla käyttöön otettujen harmaan talouden torjuntakeinojen laajentamista aiheellisena. Toisaalta EK katsoi nimenmaan ulkomaisen työvoiman voimakkaan kasvun edellyttävän työsuojelun ja verotuksen valvontaresurssien vahvistamista, oikeaa kohdentamista ja näkymistä kentällä.

3. Keskeisten työmarkkinajärjestöjen ja kolmen toimialan järjestäytyneiden yritysten arviot rehelliseen yritystoimintaan kohdistuvista uhkakuvista

3.1. Yleistä

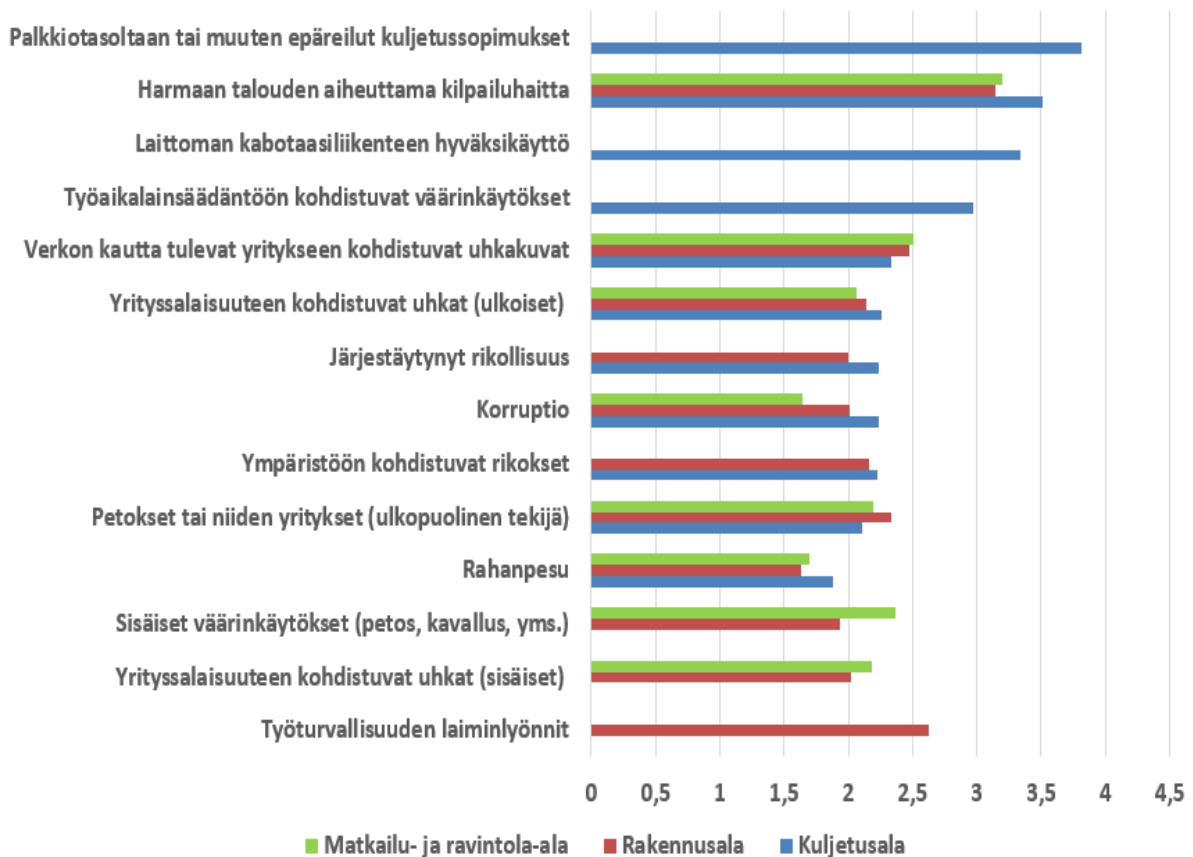
Yrityskyselyissä vastaajia pyydettiin esittämään arvionsa seuraavien uhkakuvien merkityksestä edustamansa yrityksen tai toimialan kannalta:

- petokset tai niiden yritykset (ulkopuolinen tekijä),
- sisäiset väärinkäytökset (petos, kavallus, yms.),
- yrityssalaisuuteen kohdistuvat uhkat (ulkoiset tai sisäiset),
- verkon kautta tulevat yritykseen kohdistuvat uhkakuvat,
- korruptio,
- rahanpesu,
- ympäristöön kohdistuvat rikokset,
- työturvallisuuden laiminlyönnit,
- harmaan talouden aiheuttama kilpailuhaitta ja
- järjestäytynyt rikollisuus.

SKAL:n kyselyssä olivat mukana myös palkkiotasoltaan tai muilta ehdoiltaan epäreilut kuljetussopimukset, kuljetuksiin liittyvät rikokset ja kabotaasiliikenteen hyväksikäyttö. Samat kysymykset käytiin läpi myös haastateltavien kanssa. Lisäksi heiltä tiedusteltiin näkemyksiä kansainvälisten yritysten veronkierrosta, erilaisilla pelinsäännöillä toimivista ulkomaisista yrityksistä Suomessa ja työsyrjinnästä, alipalkkauksesta ym. Läheskään kaikki haastateltavat eivät ottaneet kantaa kaikkiin uhkakuviin arvioiden tietävänä niistä liian vähän. Eräät teemat kuten kansainvälisten yritysten veronkierto ja ulkomaisten yritysten toiminta Suomessa saivat muita enemmän huomiota.

Rakennusalan, matkailu- ja ravintoalan sekä kuljetusalan yrityksille lähetetyssä kyselyssä suoraan yritykseen kohdistuvien rikosten muodostamaa uhkaa pidettiin yleisesti melko vähäisenä tai enintään kohtalaisena. Huomattavasti näitä merkittävämpänä nähtiin harmaan talouden aiheuttama kilpailuhaitta, jossa kasvavana uhkana on ulkomailta tuleva, omilla säännöillään pelaava yritystoiminta.

Kuvio 1. Vastaajien arviot yritystoimintaan kohdistuvien uhkakuvien merkityksestä yritykselle tai toimialalle RT:n, MaRa:n ja SKAL:n jäsenille suunnatussa kyselyssä asteikolla 0= ei merkitystä, 1=vähäinen merkitys, 2=melko vähäinen,3=kohtalainen, 4= melko suuri ja 5=erittäin suuri merkitys

Harmaan talouden aiheuttaman kilpailuhaitan merkitys nousi kaikilla kolmella toimialalla selkeästi muita uhkia suuremmaksi lukuun ottamatta kuljetusalan palkkiotasoltaan tai muilta ehdoiltaan epäreiluja kuljetussopimuksia. Tämän, alan epäsymmetrisestä kilpailutilanteesta (paljon pieniä yrityksiä kilpailemassa muutamien suurten toimeksiantajien kuljetuksista) johtuvan tekijän katsottiin osaltaan olevan houkuttelemassa yrityksiä harmaaseen talouteen ja työaikalainsäädäntöön kohdistuviin väärinkäytöksiin. Suurena ulkopuolisena uhkana nähtiin kabotaasiliikenteen väärinkäyttö.

Muista uhkakuvista merkitykseltään lähelle kohtalaista nousivat vain rakennusallalla työturvallisuuden laiminlyönnit. Suoranaisesti yritykseen kohdistuvista rikoksista merkitykseltään suurimpana (melko vähäisen ja kohtalaisen välillä) pidettiin verkon kautta tulevaa rikollisuutta, enemmänkin yleisen mielikuvan ja ennusteiden kuin yritysten omien kokemusten perusteella.

Haastatteluissa palkansaajajärjestöt korostivat kansainvälisten yritysten harjoittaman veronkierron merkitystä. SAK haluaisi aggressiivisen verosuunnittelun mukaan verovajeen laskentaan. Sekä elinkeinoelämää edustavat järjestöt että palkansaajajärjestöt olivat yhtä mieltä erilaisilla pelinsäännöillä toimivien ulkomaalaisten yritysten muodos-

tamasta uhkasta sekä yritysten kilpailuneutraliteetin että palkansaajien aseman kannalta.

3.2. Yritykseen kohdistuvat sisäiset tai ulkoiset rikokset

Haastatteluissa tuotiin esille valelaskutus ja kaupan hävikki (KKK), työmailta tapahtuvat varkaudet (RL) ja polttoainevarkaudet (SKAL).

Keskuskauppakamarin ja Helsingin seudun kauppakamarin laatimassa yritysten rikosturvallisuus 2012 -selvityksessä 18 % vastanneista kaikkiaan 1681 yrityksestä ilmoitti, että viimeisen kolmen vuoden aikana työntekijä oli syyllistynyt väärinkäyttöön yritystä kohtaan (tahallinen tai tahaton). Osuus oli suurin kaupan alalla, 23 %. Rakennusalalla väärinkäytöksiä oli selvästi aikaisempaa vähemmän (20 % – >14 %).

Tietoon liittyvät rikokset ja väärinkäytökset ovat erittäin yleisiä ja osa niistä jää aina piilorikollisuudeksi esim. verkkorikollisuus. Vuonna 2012 yritysjohtajista (yritysten rikosturvallisuus 2012 -selvitys, 1681 vastaajaa) kolmannes arvioi, että tietoriskit ovat kasvaneet. Henkilömäärältään suurista yrityksistä aikaisempaa useampi arvioi näin. Merkittävä osa yrityksistä ilmoitti, että kriittisistä yritysasioista oli kerrottu luvatta, yrityssalaista tietoa oli kopioitu ja yrityssalaista tietoa oli jopa vakoiltu (KKK).

Verkkorikollisuuden muodostama uhka tuli esille useissa haastatteluissa enemmänkin asiaa koskevan yleisen tietoisuuden kuin asianomaisen tietämien tai kuulemien konkreettisten esimerkkitapausten johdosta. Verkkorikollisuuden nähtiin kasvavan digitalisaation myötä (STTK, RT, Fira). Verkon yleistymisen markkinapaikkana merkitsee tällaisen rikollisuuden kasvua ja sen valvonnan vaikeutumista (SAK). Sen käytännön muotoina nähtiin mm. pankkitunnusten kalastelu (SAK), maksukorttirikollisuus¹², huijauslaskut ja ylimpään tai välijohtoon kohdistuva sosiaalinen tiedustelu ja sitä kautta tuleva mahdollisuus saada yrityksen sisäistä tietoa käytettäväksi (FK).

Suurimpana uhkana nähdään vakavat verkkorikokset, joissa esimerkiksi valtio tai muu taho varastaa yrityksen yrityssalaisuuden piiriin kuuluvat tiedot verkon kautta. Ongelmana on, kenelle näistä tekee ilmoituksen, siihen liittyvä julkisuusuhka, prosessien hitaus ym. Yrityksille tulisi kehittää ”tukikeskus” – keskustelupaikka, missä asioista voisi keskustella luottamuksella – eivätkä ne johtaisi viranomaistoimiin vastoin asianomaisen tahtoa (EK, Fira, Neste Oil).

¹² Finanssialan Keskusliiton mukaan näiden kasvu oli 41 % vuonna 2015

3.3. Yritystoimintaan ja yhteiskuntaan yleisemmin kohdistuvat uhkakuvat

3.3.1 Korruptio

Korruption torjuntaa pidettiin tärkeänä, vaikka tilanne Suomessa näyttäisi olevan hyvällä tasolla (STTK). Selkeimmin korruptiota arveltiin esiintyvän rakennusalalla, jossa se on perinteinen vitsaus alkaen kaavoituksesta isojen yritysten kohdalla ja isännöitsijöiden sekä vastaavien mestareiden lahjomisesta pienemmissä.¹³ Julkisissa hankinnoissa korruptiota löytyy todennäköisesti joka alalla. Yleismerkitys on melko suuri. (RT) Julkisiin hankintoihin sekä palveluhankintoihin liittyy korruptioriskejä, joita tulisi pitää tarkemmin silmällä, sillä sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä rakentamisen puolella on tulossa suuria muutoksia. Erityisesti aloilla, joissa kunnat ovat perinteisesti olleet isoja toimijoita, tulisi kiinnittää tähän huomiota (JHL).

Korruptioon liittyen lupaviranomaisten toimintaan on tullut muutamia nimettömiä vihjeitä. Esimerkiksi viime hallituskauden aikana muutamasta alkoholitarkastajasta tuli nimettömiä vihjeitä – maksamalla alkoholitarkastajille ei ravintola esimerkiksi menetäkään alkoholinmyyntilupaa (PAM).

Yritysten rikosturvallisuus 2012 - selvityksessä yritykset eivät olleet juuri kohdanneet korruptiota viranomaisten kanssa asioidessa. Yritystoiminnassa ilmenevä lahjonta jää usein piilorikollisuudeksi. Yritysten keskinäisessä asiointissa ilmenevä lahjonta oli yleisempää. Osuudet olivat korkeimmat rakennusalalla, (6 %) ja kaupan alalla (4 %). Yritysten välisestä lahjonnasta raportoineiden yritysten osuus väheni näillä toimialoilla edellisestä mittauskerrasta (KKK).

Haastatellut olivat huolissaan OECD:n suositusten hitaasta toteutumisesta (Akava) ja kaipasivat puuttuvia säännöksiä vaikutusvallan kaappaamisesta ja ilmiantajien suojelemisesta (SAK). Tarvittaisiin viranomaisten tukipiste, johon voi soittaa ja kysyä, miten minun pitäisi toimia. Pitäisi luoda suojaimekanismit, jotta ilmiannon taikka tutkintapyyntöä tehtäessä kaikki osapuolet eivät ala pelkäämään ja syyttelemään toisiaan (Fira).

Finanssialan Keskusliiton mielestä korruptiossa on ylisääntelyä, jonka tarkoituksenmukaisuutta olisi syytä harkita. Rahanpesulakiin on sisällytetty korruptionvastaisia elementtejä (PEP), kansallinen sääntely olisi mahdollista.

3.3.2 Rahanpesu

Rahanpesuun ei haastateltujen mukaan ole käytännössä juuri törmätty, vaikka sen uhka periaatetasolla tiedostettiin. Rahanpesuun arveltiin olevan mahdollisuuksia mm. ravintolatoiminnassa (MaRa) ja itäliikenteessä (SKAL). Osa haastatelluista kiinnitti huomiota valvontamenettelyn raskauteen (EK ja FK). Rahanpesun torjuntaa varten viranomaisille annettujen tietojen luovutus vero- ja muille valvontaviranomaisille näiden valvontatehtävää varten on sallittava (EK). FK vastustaa tietojen luovutusoikeuden laa-

¹³ Tämä asia tuli esille myös tehtyjen kyselyiden vapaamuotoisissa vastauksissa.

jentamista. Uutta omistajarekisteriä ehdotettuine korkeine omistusrajoineen pidettiin tehottomana (SAK).

3.3.3 Ympäristöön kohdistuvat rikokset

Ympäristöön kohdistuvien rikosten merkitys on erittäin suuri. Niistä saatavat hyödyt voivat olla merkittäviä kaatopaikkamaksujen jatkuvasti noustessa (RT). Ympäristörikkoksissa voi olla myös korruptiivisia piirteitä ja ne vääristävät kehitysmaiden ja kehittyneiden maiden välistä taloudellista vaihdantaa (SAK).

Ympäristöön pilaamiseen liittyvät rikokset ovat häviävä uhka toimintakulttuurin muuttuessa. Pilaantuneiden maiden asioita on kunnissa aika paljon, mutta useimmiten nämä ovat vanhojen vuosikymmenien syntejä, joita on tehty ymmärtämättömyydestä johtuen. Pilaantuneisiin maihin liittyy usein myös vahinkoja, kuten öljyvuotoja (Kuntaliitto)

3.3.4 Työturvallisuuden ja elintarviketurvallisuuden laiminlyönnit

Työturvallisuuden tämänhetkisestä tasosta oli eri järjestöillä jossain määrin toisistaan poikkeavia käsityksiä. Toisaalta sen katsottiin kehittyneen paljon ja laiminlyöntien liittyvän enemmänkin suorittavaan työhön, ja ilmeisesti julkisen sektorin puolella on työturvallisuusasiat paremmin hallussa. Riskejä syntyy eniten esimerkiksi terveydenhuollossa, liittyen esimerkiksi potilaisiin ja erilaisiin pistoksiin. Teollisuuden puolella kemikaalit aiheuttavat riskejä. Ei merkkejä erityisestä työturvallisuuden kasvusta tai laskusta. (STTK).

Toisaalta ongelmaksi nähtiin se, että työturvallisuuteen liittyvä toiminta on usein jakaantunut useamman yrityksen kesken ja mikään taho ei ota kokonaisvastuuta asiasta isoilla työmailla. Työturvallisuuteen ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota tänä päivänä (ML).

SAK:n mukaan työturvallisuus on jatkuvasti esillä. Pimeä työ, pimeä palkanmaksu, ohimyynti ja tulonsalaukset, tuoteväärennykset ja elintarviketurvallisuuteen liittyvät laiminlyönnit ovat ongelmia, joiden esiintymismuotoja ja torjuntakeinoja tulisi pohtia yhdessä työmarkkinaosapuolten kanssa (SAK).

3.3.5 Järjestäytynyt rikollisuus

Konkreettisia esimerkkejä järjestäytyneestä rikollisuudesta löytyy erityisesti rakennusalan harmaasta taloudesta (FK) sekä ravintola-alalta usein ulkoistetun vahtimestaritoiminnan puolelta (MaRa, PAM). Ihmiskauppaan, kiskontaan ja työsuojeluun liittyviin ongelmiin törmätään ravintola-alalla yhä useammin (MaRa). Myös siivousalan pahimmissa jutuissa on esiintynyt järjestäytyneitä rikollisuutta. On viitteitä siitä, että kolmansista maista on tuotu järjestäytyneesti työvoimaa ja syyllistytty kiskonnan tapaiseen työsyrijintään ja joskus jopa ihmiskauppaan (PAM).

Järjestäytyntä rikollisuutta koskevan tiedon nykyistä laajempi jakaminen olisi tärkeää ennalta ehkäisyn näkökulmasta (FK).

SAK:n mukaan järjestäytynyt, väkivallan käyttöön perustuva rikollisuus voi laajentua ja vakiinnuttaa asemansa vain poliitikkojen myötävaikutuksella. On vaikea nähdä, että Suomen kaltaisessa monipuoluejärjestelmässä tällainen yhteistyösuhde voisi vakiintua. Väkivallattomaan, ihmisten digitaaliseen jalanjäljen hyödyntämiseen perustuva rikollisuus on toinen juttu. Kuka ihmiseen ja hänen toimintaansa liittyvän datan omistaa? Mikä on dataa omistavien ja käyttävien tahojen ansaintalogiikka? Onko EU:n tietosuoja-asetuksella merkitystä? (SAK)

3.3.6 Kansainvälisten yritysten harjoittama veronkierto

Palkansaajajärjestöt olivat kansainvälisten yritysten harjoittamasta veronkierrosta huolestuneita. Kysymys on ennen kaikkea verovajeesta ja julkisen talouden rapautumisesta, varsinkin kun ilmiö näyttää koko ajan lisääntyvän (Akava, ML, SAK). Ulkomaiset alirakoitsijat ja kansainvälisten yritysten verokeinottelu vaikuttavat suoraan investointeihin (ML). Kansainväliseen yritystoimintaan liittyvä veronkierto ja aggressiivinen verosuunnittelu nähtiin myös merkittävänä kilpailun vääristäjänä mm. julkisissa hankinnoissa, joissa sote-palvelujen avautumisen myötä tämä ongelma nousee uudelle tasolle (ML, SAK).

Verosuunnittelua esiintyy sekä kansainvälisissä että kotimaisissa yrityksissä ja myös kuntatasolla. Kuntatasolla esiintyy paljon esimerkiksi konsernilainoja (JHL).

Kansainvälisen yhteistyön kehittäminen ja EU:n linjausten noudattaminen nähtiin tärkeinä (Akava, STTK), samoin yritysten veropositioden saaminen läpinäkyviksi (SAK). Aggressiivinen verosuunnittelu pitäisi sisällyttää verovajeen käsitteeseen (SAK).

3.3.7 Erilaisilla pelisäännöillä toimivat ulkomaiset yritykset Suomessa

Erilaisilla pelisäännöillä toimivat ulkomaiset yritykset Suomessa ovat merkittävä huolenaihe sekä elinkeinoelämän että palkansaajien järjestöjen keskuudessa. Eryyksen ajankohtainen aihe on kuljetusalalla, jossa kabotaasiliikenteen hyväksikäytöllä on erittäin suuri merkitys yritystoimintaan kohdistuvana uhkana. Siinä rikotaan systemaattisesti työlainsäädäntöä ja työehtosopimuksia (SKAL). Kabotaasiliikenne tuo lisää kaikkia harmaan talouden ilmiöitä jo nykyisillä säännöilläkin. Pitkästi kysymys on valvonnan puutteesta, erityisesti ulkomaisten kuljettajien osalta (AKT).

Eryyisesti lähetettyihin työntekijöihin ja ulkomaisiin urakoitsijoihin liittyviä ongelmia pidettiin merkittävänä ja kasvussa olevana ongelmana rakennusalan lisäksi ylipäätään kaikilla sellaisilla aloilla, joilla on pitkiä, rajat ylittäviä alihankintaketjuja). Kysymys on sekä kilpailuhaitasta että työntekijöiden asemasta, mm. tosiasiallisesta vakuutusturvasta (FK, ML, RL, RT, SAK, STTK).

Sekä kiinteistöpalvelujen puolella että ravintola-alalla pidettiin isona uhkana sitä, että ulkomaiset toimijat tulevat Suomeen ulkomailla sovitulla heikommilla työehdoilla. Paikallisen sopimisen kehittäminen on tärkeää, mutta sen avulla ei saa mahdollistaa tilannetta, jossa esimerkiksi virolaiset toimivat Suomessa eri ehdoilla kuin suomalaiset (MaRa, PAM).

3.3.8 Työsyrrjintä, alipalkkaus ym.

Työsyrrjintä ja alipalkkaus nousivat esille erityisesti palkansaajajärjestöjen haastatte- luissa. Sekä elinkeinoelämän puolella että palkansaajajärjestöissä tämä nähtiin myös kilpailukysymyksenä mm. lähetettyjen työntekijöiden ja kabotaasikuljettajien alipalkka- uksen sekä muiden työehtosopimusten laiminlyöntien seurauksena.

Uhkakuvina nähtiin mm. laajaan maahanmuuttoon liittyvät ilmiöt, kuten pakolaisten värväminen halvemmaksi työvoimaksi tietyillä aloilla. Kielteisen päätöksen saaneet pakolaiset ovat potentiaalinen joukko pimeään työvoiman lähteeksi. Vaikka myös myön- teisen päätöksen saaneiden siirtyminen työmarkkinoille pitää sisällään riskejä, on suu- rempi ongelma se, että vastaanottokeskusten yhteydessä toimivat työvoimavärvärit palkkaavat alipalkattua työvoimaa. On esiintynyt viitteitä siihen, että työvoimavärvärit tarjoavat pakolaisille töitä muun muassa siivous- ja ravintola-aloilla alihinnoin. Kotona tehtävä työ, kuten vanhusten hoiva ja siivoaminen ovat aloja, joilla tulevaisuudessa alipalkkaus ja halvan työvoiman käyttö lisääntyy (JHL).

Alipalkkaustapauksia on lähetettyjen työntekijöiden lisäksi tullut esiin mm. hoitoalalla, esimerkiksi ulkomaisen työvoiman käytön lisääntyessä. Myös ravintola- ja siivousaloilla on esiintynyt paljon ongelmia, jotka liittyvät alipalkkaukseen. Suurimpina ryhminä ovat nuoret, kielitaidottomat jotka eivät tiedä oikeuksiaan sekä yleisesti ottaen naiset. Kilpai- luneutraliteetin vaarantuminen aiheuttaa näillä toimialoilla negatiivisen kehän, joka tar- koittaa heikompia mahdollisuuksia maksaa säällistä palkkaa ja tarjota säällisiä työehto- ja palvelualojen työntekijöille (PAM).

Lääkkeeksi alipalkkaukseen tarjottiin lähinnä alipalkkauksen kriminalisointia (PAM, SAK) tai vaihtoehtoisesti palkkasaatavien hakemismahdollisuutta ammattiliiton nosta- malla ryhmäkanteella (ML, SAK).

4. Harmaan talouden kehitys ja sen aiheuttamat kilpailuhaitat

4.1. Harmaan talouden kokonaismerkitys

Haastateltujen arvioissa harmaan talouden koosta ja merkityksestä oli jossain määrin painotuseroja siten, että palkansaajajärjestöt korostivat enemmän sen aiheuttamaa verovajetta ja yhteiskunnan rahoitustarvetta, elinkeinoelämän järjestöt taas vaikutuksia yritysten kilpailuneutraliteetin kannalta. Kolmen riskitoimialan (rakennusala, matkailu- ja ravintola-ala sekä kuljetusala) osalta sekä toimiala- että palkansaajajärjestöt olivat yhtä mieltä harmaan talouden aiheuttamista ongelmista ja sen torjunnan tarpeellisuudesta.

4.1.1 Harmaan talouden kokonaismäärä

Harmaan talouden kokonaismäärään sekä Elinkeinoelämän Keskusliitto että Finanssialan Keskusliitto suhtautuivat varovasti. EK:n mukaan yritykset kokevat harmaan talouden vähentyneen. FK piti lukuja liioiteltuina luotettavan tutkimustiedon puuttuessa. Sen mielestä merkitys ei ole niin iso, kuin annetaan ymmärtää. Huolestuttavaa on nuorten suhtautuminen myönteisesti asiaan ja pikkupetoksin ja tätä kautta vakuutusrikkisiin. Tämän pitäisi olla satsauksen kohde (FK).

Keskuskauppakamari on selvittänyt jäsentensä käsityksiä omilla kyselyillään. Sen mukaan harmaassa taloudessa piilorikollisuus on suurta. Keskuskauppakamari ja Helsingin seudun kauppakamari ovat selvittäneet yrityksiin kohdistuvia rikosriskejä kolmella valtakunnallisella selvityksellä 2005, 2008 ja 2012. Yritysten rikosturvallisuus 2012 – selvityksen mukaan (1681 yritystä) palvelualalla oli selvästi aikaisempaa enemmän yrityksiä, jotka raportoivat pimeästä työvoimasta toimialalla (2008–2012: 12 % -> 18 %).

Teollisuudessa ja kaupan alalla toimivista yrityksistä alle kymmenesosa ilmoitti, että toimialalla on harmaata työvoimaa. Teollisuudessa osuus kuitenkin kasvoi edellisestä mittauskerrasta (2008–2012: 6 % -> 9 %). Rakennusalan yrityksistä joka toinen (2012: 54 %) oli havainnut pimeää työvoimaa toimialalla. Selvityksenteon jälkeen palvelualalla on otettu käyttöön kuitinantovelvollisuus ja rakennusalalla ilmoitusvelvollisuus.

Harmaan talouden määrästä suuntaa antavan tiedon antaisi valtakunnallisen yrityskyselyn laatiminen uudelleen. Harmaa talous voi lisääntyä, mikäli pelisäännöt eivät ole eri toimialoilla selvät. Harmaa talous vääristää kilpailuympäristöä, koska yritykset, jotka laiminlyövät velvoitteitaan, kykenevät tarjoamaan tuotteita ja palveluita kilpailijoitaan halvemmalla. Mikäli harmaaseen talouteen ei puututa, on vaarana, että yhä useampi yritys joutuu kovassa kilpailutilanteessa turvautumaan harmaan talouden toimintamalleihin. Torjuntatoimien pitää kuitenkin olla oikeassa suhteessa saatuun hyötyyn eikä haitata liiaksi yritystoimintaa (KKK).

SAK:n mukaan harmaa talous on olennainen työmarkkinakysymys. Palkansaaja-asemassa oleva ei juuri verovälttelyyn (veronkierto, verosuunnittelu) pysty. Siksi he ovat todennäköisiä maksajia myös siltä osin kuin muut verotusta kiertävät. Vuonna 2013 alkanut verovajetutkimus on vietävä loppuun myös muiden veromuotojen kuin arvonlisäverojen ja tullimaksujen osalta. SAK:ssa on huomattu, että ne verot, jotka muissa veromuodoissa jäävät maksamatta, maksetaan lopulta lisäveroina ansiotiloista.

Jos harmaaseen talouteen sisällytetään myös aggressiivinen verosuunnittelu ja korruptio, paineet ovat pikemminkin kasvussa kuin laskussa. Kotimarkkinasektorilla toimivat yritykset ovat tosin tässä suhteessa aivan eri asemassa kuin kansainväliset suuret yritykset, joiden käytössä ovat mm. seuraavat tulontasaamiskeinot: yhtiöveroon ja alv-laskutukseen liittyvät järjestelyt, lakisääteisten sosiaalivakuutusmaksujen kierto väärrennettyjen laskujen / firmojen avulla, varallisuuden hajauttaminen salailupalvelujen varassa toimiviin trusteihin ja säätiöihin sekä ylihinnoiteltujen lainojen käyttö.

Akavan mukaan esillä olleet summat antavat ymmärtää että kyseessä on megaluokan kysymys. Verovaje on iso ja merkittävä asia, mikä pitäisi muistaa kun puhutaan säästöistä ja harmaan talouden torjunnan resursseista.

JHL:n mukaan uusia riskitekijöitä on noussut vaihdannan ja tietynlaisen avautumisen myötä. Muun muassa kuntasektorilla kilpailuttamisen ulkoiluttamiskysymys on antanut tähän mahdollisuuden. Harmaan talouden kokonaismerkityksessä on tuskin tapahtunut valtavaa muutosta vuosien varrella. Tapahtuneiden toimenpiteiden avulla, ilmiötä on saatu hillittyä, mutta toisaalta myös uusia ilmiöitä on tullut esille. Asiassa ei voi jäädä lepäämään laakereilleen vaan työtä on määrätietoisesti jatkettava.

JHL arvioi, että heikon taloustilanteen vuoksi, säännöksiä on ehkä yritetty oikaista ja tietynlaisen luovuuden vuoksi riski harmaan talouden lisääntymisestä kasvaa. Koska omavalvontaa on lisätty ja kiinnijäämisen riski on suhteellisen matala, on kynnys säännösten kiertämiseen kasvanut.

STTK toteaa, ettei sillä ei ole eksakteja lukuja harmaan talouden kokonaismerkityksestä, tarvittaisiin lisää tutkimuksia aiheesta. Suomi tulee hieman jäljessä muihin Euroopan maihin verrattuna – vaikka hyviä toimia harmaan talouden torjumiseksi on tehty, se on kuitenkin kasvussa. Kansainvälinen puoli on viime aikoina korostunut. Nykyään verojen välttely ja siirtely ulkomaille on selkeästi kasvanut.

STTK:n mukaan taantuma-aikana harmaa talous on varmasti lisääntynyt ja sen riski on suurempi. Turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien siirtyminen työmarkkinoille saattaa vaikuttaa harmaan talouden kasvuun.

Metalliliiton mukaan halpaa ja alipalkattua työvoimaa tuodaan ulkomailta Suomeen, mutta kotimaista työvoimaa pidetään työttöminä ja täten myös sosiaalihuollon asiakaina. Miten tämä voi olla kannattavaa toimintaa, sillä tähän vain kasvattaa yhteiskunnan kuluja? Kotimaiset Pk-yritykset kärsivät tästä eniten, sillä ulkomaiset firmat, joissa tehdään töitä huomattavasti alemmalla palkalla, voittavat usein kilpailutukset.

Metalliliiton mielestä päätösvallan puolella ei edes haluta puuttua harmaaseen talouteen. Pintaa yritetään silotella ja tehdään vaan näennäisesti asioita harmaan talouden torjumiseksi. Esimerkiksi tilaajavastuulakikin olisi voitu tehdä paljon tiukemmaksi.

MaRa:n mukaan harmaa talous on saattanut kasvaa hieman ja tulee myös todennäköisesti kasvamaan tulevaisuudessa. Heikon taloustilanteen vuoksi voisi kuvitella harmaan talouden olevan kasvussa. Moni luisuu säännöissä selvitäkseen. Harmaa talous ei ainakaan ole vähentynyt viime vuosina ja siihen liittyvät tapaukset ovat olleet vuosi vuodelta rajumpia.

4.1.2 Harmaan talouden ilmenemismuodot

SAK:n mukaan pahimmat ilmenemismuodot ovat:

- finanssisektori ja pääomatulot, erityisesti kansainvälisen sijoitustoiminnan tulot
- aggressiivinen verosuunnittelu kuten alikapitalisointi ja konsernilainojen korot
- nettipohjainen kaupankäynti. Sen ansaintalogiikka ja – keinot pitäisi erikseen selvittää
- ansiotuloverojen ja sosiaalivakuutusmaksujen vuoto pitkissä, rajat ylittävissä alihankintaketjuissa.

Akavan näkökulmasta rakennus- ja palvelusektorit ovat harmaan talouden kannalta pahimpia. Pilvipalveluissa tapahtuvan harmaan talouden määrästä ei ole ajantasaista kuvaa. Akavalaisilla suuri ongelma ovat ilman korvausta tehdyt ylityöt, joista myös veroeurot jäävät tulematta.

Koko yhteiskunnan kannalta suurimmat ongelmat ovat siellä missä on suurimmat volyymit. Rahoitusmarkkinoilla ei ole kosketusta reaalityalouden puolelle, sen ongelmia on vaikea kansallisesti ratkaista. Aggressiivinen verosuunnittelu ja sen järkevä hallinta ovat tärkeitä, elinkeinoelämän toimintaedellytykset on Akavan mielestä turvattava.

Harmaa talous muuttaa koko ajan muotoaan mm. kaupan ja palveluiden siirtyessä verkkoon. Toisaalta käteisrahan vähentymiseen ja maksuliikenteen seuranta voi antaa paremmat mahdollisuudet valvontaankin. Digi-rahan seuranta on tärkeää.

Akava pitää kansainvälisen veronkierron torjuntaa tärkeänä, mutta ennen kaikkea EU:n asiana. Suomen pitäisi pysyä siinä linjassa. Pitäisi muistaa oikeat mittasuhteet. Tuntuu että iso kuva ei ole oikein kenenkään käsissä.

FK:n mukaan saneeraus ja ennallistaminen ruokkivat harmaata taloutta. Vakuutusyhtiöt korvaavat 350 miljoonaa euroa vuodessa. Sopimuskumppaneiden luotettavuuden arviointi on vaikeaa. Ulkomaalaistaustaisten osuus tekijöihin korostuu räikeästi.

Rakennusalan harmaan talouden uskotaan jonkin verran vähentyneen suoritettujen toimenpiteiden ansiosta (JHL, STTK).

4.2. Arvio harmaan talouden tulevasta kehityksestä

Akavan mukaan harmaa talous muuttuu vaikeammin hallittavaksi. On vaikea kuvitella että sen osuus laskisi ilman voimakkaita toimenpiteitä. Toisaalta Suomessa on tehty paljon mm. viranomaisten tietojen vaihdon mahdollistamiseksi ja täällä on suhteellisen korruptoitumaton viranomaisverkosto. Viranomaisten käytössä oleva tieto pitäisi saada liikkumaan nopeammin viranomaisten välillä. Lähetettyjen työntekijöiden kohdalla viranomaisten väliset tietojenvaihtomahdollisuudet parantuvat uuden direktiivin myötä. Palkansaajajärjestöt eivät kuitenkaan olleet tyytyväisiä siihen, että osa sen tarjoamista mahdollisuuksista jätettiin käyttämättä.

Jos kabotaasisäännöksiä löysennetään, harmaan talouden ongelmat tulevat vain kasvamaan (AKT).

Nouseva kysymys on digitalisaation myötä tulevat ilmiöt, kuten uudet yritystoiminnan muodot. Jakamistalouden myötä tulleet uudet toimijat kuten Über, Airbnb ja ruokalähettilätoiminta voivat lisätä harmaata taloutta ja aiheuttaa haasteita valvonnalle. Jakamistalouteen liittyviä ilmiöitä ei vielä oikein osata ajatella loppuun asti ja tuskin kukaan osaa vielä sanoa, mitä kaikkea siitä putkesta siitä tulee. Pitkässä juoksussa tämä voi aiheuttaa koko veropohjan rapautumisen ja kysymyksen siitä, mitä voidaan verottaa. Tämä tulee mitä luultavimmin aiheuttamaan päänvaivaa vielä tulevaisuudessa (JHL).

Ilman neuvokasta ja kunnianhimoista torjuntaohjelmaa harmaa talous tulee kasvamaan. Myös harmaan talouden esiintymismuodot tulevat ”jalostumaan”. Jos hallitus ei valmistelee uutta, jäljellä olevaa vaalikautta koskevaa torjuntaohjelmaa, harmaan talous voi kasvaa ilman että me kansalaiset siitä mitään tietäisimme. Uhkakuva on, että koko verotusinstituutio korruptoituu, ja veroja maksavat lopulta ne jotka eivät osaa tai pysty intressiään lobbaamaan (SAK).

Epävarman taloustilanteen vuoksi harmaa talous lisääntynee jossain määrin lähitulevaisuudessa (STTK).

5. Yrityskyselyjen ja haastattelujen antama kuva harmaan talouden ilmenemismuodoista ja kehityksestä eri toimialoilla

5.1. Rakennusala

Rakennusalan yrityskyselyyn vastasi 279 RT:n erikokoista ja urakkaketjujen eri osissa toimivaa jäsenyritystä. Kyselyn yksityiskohtaisemmat vastaukset löytyvät liitteestä 1. Näistä vajaa kolmannes edusti maa- ja vesirakentamista, 40 % talonrakennusta ja loput talotekniikkaa tai muita toimialoja. Pieniä, alle 10 henkilön yrityksiä vastaajista oli 31 %, keskisuuria (10 - 49 henkilöä) 44 % ja suuria yli 50 henkilön yrityksiä 25 %.

Vastanneista 41 % oli pääurakoitsijoita, 20 % urakkaketjun loppupäässä olevia ali- tai sivu-urakoitsijoita, jotka eivät käytä omia aliorakoitsijoita ja 27 % ali- ja sivu-urakoitsijoita, jotka käyttävät omia aliorakoitsijoita. Loppuosa kostui mm. erilaisista palveluyrityksistä ja tavarantoimittajista.

5.1.1 Arviot harmaan talouden kehityksestä rakennusosalalla

Vastanneista yli puolet arvioi talonrakennusalan harmaan talouden pienentyneen ainakin jonkin verran viimeksi kuluneiden 4 vuoden aikana. Myös tulevaisuuden suhteen oltiin aikaisempaa optimistisempia, 84,5 % arvioi harmaan talouden joko pienentyvän tai pysyvän suurin piirtein ennallaan seuraavien 5 vuoden aikana.

Kehitys *talonrakennusosalalla* on eri vuosina tehtyjen kyselyjen perusteella muuttunut selvästi aikaisemmasta myönteisempään suuntaan jo vuonna 2014 tehdyssä kyselyssä. Käsitykset kehityksestä ovat edelleen jokseenkin samalla tasolla eli toteutettujen uudistusten arvioidaan vaikuttavan myönteisesti. Odotuksiin liittyy kuitenkin epävarmuutta siitä, missä määrin Verohallinto pystyy hyödyntämään sille toimitettua tietomassaa.

Myös *maanrakennusalan* vastaajista noin puolet arvioi maanrakennusalan harmaan talouden pienentyneen ainakin jonkin verran viimeksi kuluneiden 4 vuoden aikana. Arviot seuraavien 5 vuoden kehityksestä olivat jokseenkin samalla tasolla. Arviot olivat hiukan pessimistisempiä kuin talonrakennuspuolella.

Maanrakennusalan yritysten arvioissa tapahtui vuonna 2014 samanlainen hyppäys myönteisempään suuntaan kuin rakennusosalallakin. Vaikka yleiskuva on edelleen vuoden 2010 kyselyä selkeästi parempi, arviot ovat vuonna 2016 muuttuneet edelliseen kyselyyn verrattuna negatiivisempaan jopa hiukan enemmän kuin talonrakennusosalalla.

5.1.2 Harmaan talouden aiheuttamat kilpailuhaitat

Huolimatta tapahtuneesta myönteisestä kehityksestä vastaajista 56 % pitää harmaan talouden aiheuttamaa kilpailuhaittaa toimialallaan vähintään kohtalaisena. Vuoden 2014 kyselyyn verrattuna arvio kilpailuhaitoista on jonkin verran huonontunut, mutta edelleen selvästi paremmalla tasolla kuin vuonna 2010.

Vastaajista 68 % arvioi hävinneensä tarjouskilpailussa ainakin joskus potentiaaliselle harmaan talouden toimijalle.

5.1.3 Yrityskoon vaikutus arvioihin

Etukäteisolettamuksena oli, että harmaan talouden aiheuttamat ongelmat ja kilpailuhaittan kokisivat pahimpina urakkaketjujen alapäässä toimivat kaikkein pienimmät yritykset. Vastoin oletuksia yrityksen koolla ei ollut mitään systemaattista vaikutusta arvioihin harmaan talouden kehityksestä eikä sen aiheuttamasta kilpailuhaitasta. Pienimmillä yrityksillä oli tulevasta harmaan talouden kehityksestä hiukan muita pessimistisempi kuva.

5.1.4 Harmaan talouden tärkeimmät ilmenemismuodot rakennusalalla

Yrityskyselyn vastauksissa merkittävimäksi harmaan talouden ilmenemismuodoksi arvioitiin perinteiset pimeät urakat yksityisillä pienrakennustyömailla. Lähes saman arvon kohtalaisen ja merkittävän välillä saivat pimeää, verovapaata tai alipalkattua työvoimaa käyttävät ulkomaiset yritykset korjausrakentamisessa ja hiukan pienempänä pimeätä, verovapaata tai alipalkattua työvoimaa käyttävät ulkomaiset yritykset uudisrakennustyömailla.

Kuvio 17. Vastaajien arvio seuraavien epäterveen kilpailun ilmenemismuotojen merkityksestä rakennusalalla asteikolla 5= erittäin merkittävä, 4= merkittävä, 3=kohtalainen, 2=melko vähäinen, 1=erittäin vähäinen

Järjestys	Epäterveen kilpailun ilmenemismuoto	Keskiarvo
1	Pimeät urakat yksityisillä pienrakennustyömailla	3,35
2	Pimeää, verovapaata tai alipalkattua työvoimaa käyttävät ulkomaiset yritykset korjausrakentamisessa	3,34
3	Pimeätä, verovapaata tai alipalkattua työvoimaa käyttävät ulkomaiset yritykset uudisrakennustyömailla	3,27
4	Konkurssikeinottelu ja kertakäyttöyritysten hyväksikäyttö	3,26
5	Kirjanpidon ulkopuolelle jätettyjen remonttipalvelujen myynti yksityisille kotitalouksille	3,19
6	Pimeää tai alipalkattua työvoimaa käyttävät kotimaiset yritykset tai aliurakoitsijat korjausrakentamisessa	3,10
7	Pimeä työnteko ja samanaikainen yhteiskunnan tukien (työttömyyskorvaus, yms.) hyväksikäyttö	3,09
8	Pimeätä, verovapaata tai alipalkattua työvoimaa käyttävät kotimaiset aliurakoitsijat uudisrakennustyömailla	2,91
9	Pimeiden lisäkorvausten ja perusteettomien kustannuskorvausten (päivä- ja matkarahat, yms.) maksaminen omille työntekijöille	2,71

Kyselyn vapaamuotoisissa vastauksissa mainittiin asiakirjojen kierrätys työntekijöiden kesken ja huolestuttavana tieto siitä, että työntekijöiden pankkikortteja takavarikoitaisiin maksettujen palkkojen takaisin nostamiseksi. Ongelmaksi nähtiin myös toiminimien käyttö, vaikka tosiasiallisesti työntekijä on ainoastaan yhden yrityksen palveluksessa, samoin taloyhtiöiden isännöitsijöiden osallistuminen epäterveen kilpailun järjestelmään ns. hyvä veli -verkostojen kautta. Käännetyn arvonlisäverovelvollisuuden osalta tuotiin esille kilpailun vääristyminen mm. niin, että käännetty arvonlisävero on tuonut eräissä tilanteissa kassavaikeuksia. Epäkohtana nähtiin ulkomaalaisten toimijoiden mahdollisuudet välttää sanktioita Suomessa.

5.1.5 Toimiala- ja työntekijäjärjestöjen näkemykset

Rakennusteollisuus RT:n arvion mukaan harmaa talous lienee pysynyt suurin piirtein ennallaan. Tulevaisuuden osalta voisi olla hiukan optimistinen toteutettujen toimenpiteiden, erityisesti veronumeron ja Valttikortin sekä kehittyvän digitalisaation ansiosta. Valttikortti tulee koko ajan käyttäjille järkevämmäksi. Tämä kuitenkin edellyttää, että Verohallinto hoitaa oman osuutensa valvonnassa.

Harmaa talous siirtyy entistä enemmän korjausrakentamiseen ja taloyhtiöiden urakoihin, joissa valvonta on vähäisempää. Omakotirakentamisen osuus vähenee kaupungistumisen myötä, toisaalta euromäärät/talo kasvavat.

Kaikkia muita luettelossa esiintyviä harmaan talouden ilmenemismuotoja voidaan pitää melko suurina, kotimaisten urakoitsijoiden harmaata toimintaa sekä uudisrakennus-

työmailla että korjausrakentamisessa toteutettujen toimenpiteiden ansiosta vain kohtalaisena. Isompia konkurssikeinottelutapauksia ei rakennusalalla viime aikoina ole paljoakaan ollut, jostain syystä niihin kiinnitty huomio enemmän kun taloudessa alkaa mennä paremmin.

Rakennusliiton mielestä tilanne on selkeästi parantunut toteutettujen toimenpiteiden ansiosta. Tärkeintä eivät ole toimenpiteiden tulokset sinänsä vaan se, että prosessi on saatu alkuun.

Saartoja on edelleen, mutta lähinnä niissä on kysymys virolaisten työntekijöiden alipalkkauksesta. Tänä vuonna saartoja on ollut kymmenkunta. Virolaisten osuus on jonkin verran vähentynyt, mikä saattaa johtua siitä, että heitä on paljon asettunut Suomeen. Riidat kotimaisten yritysten kanssa ovat lähes kadonneet.

Tammikuussa oli rakennusalalla 2.000 työtöntä vähemmän kuin vuosi sitten, toisaalta Pohjois-Suomessa työttömiä voi olla 30 %. Kainuulaisten rakennusmiesten keikat Etelä-Suomessa ovat vähentyneet virolaisten johdosta. Pienemmillä paikkakunnilla ei rakenneta eivätkä pankit rahoita rakentamista, isoissa kaupungeissa saa rahaa mihin tahansa rakennushankkeeseen. Viime vuoden puolivälistä alkaen näkyy että tilanne on menossa parempaan suuntaan.

Teollisessa rakentamisessa ollaan menossa parempaan suuntaan edellyttäen, ettei työehtosopimusten yleissitovuudesta luovuta. Pieniltä yrittäjiltä tulee edelleen viestiä ulkomaisten yrittäjien halvoista tarjouksista. Kilpailuhaitat ovat saattaneet hiukan vähentyä.

Pimeää, verovapaata tai alipalkattua työvoimaa käyttävien ulkomaisten yritysten merkitys on melko suuri erityisesti korjausrakentamisessa, uudisrakennuksilla kohtalainen. Ulkomaalaisten kertakäyttöyritysten hyväksikäyttö on merkittävä ongelma.

Pimeätä tai alipalkattua työvoimaa käyttävät kotimaiset aliurakoitsijat uudisrakennustyömailla; merkitys on melko vähäinen tai ei juuri merkitystä kokonaisuuden kannalta, myös korjausrakentamisessa merkitys on melko vähäinen.

Kirjanpidon ulkopuolelle jätettyjen remonttipalvelujen myynnillä yksityisille kotitalouksille on edelleen kohtalainen merkitys, vaikka se onkin vähentynyt kotitalousvähennyksen ansiosta. Pimeät urakat yksityisillä pienrakennustyömailla; merkitys kohtalainen, ilmoitusvelvollisuus vaikuttaa jonkin verran.

Pimeiden lisäkorvausten ja perusteettomien kustannuskorvausten (päivä- ja matkarahat, yms.) maksaminen omille työntekijöille; merkitys on enintään kohtalainen. Pimeää työnteko ja samanaikainen yhteiskunnan tukien (työttömyyskorvaus ym.) hyväksikäyttö; rakennusalan työttömyyskassalla narahtaa enintään 15 omaa jäsentä väärinkäytöksistä vuodessa.

5.2. Matkailu- ja ravintola-ala

Matkailu- ja ravintola-alan yrityskyselyyn vastasi 415 MaRa ry:n erikokoista ja eri toimialoja edustavaa jäsenyritystä. Kyselyn yksityiskohtaisemmat vastaukset löytyvät liitteestä 2. Vastaajista oli pieniä alle 10 henkilön yrityksiä 52 %, keskisuuria (50 – 49 henkilöä) 35 % ja suuria yli 50 henkilön yrityksiä 13 %. Vastaajista 64 % harjoitti eri tyyppistä ravintola- tai pitopalvelutoimintaa ja 14 % toimi majoitus- tai matkailualalla, 22 % oli monitoimialaisia tai jonkin muun toimialan edustajia.

5.2.1 Arviot harmaan talouden kehityksestä ja kilpailuhaitoista matkailu- ja ravintola-alalla

Vastaajista 40 % arvioi matkailu- ja ravintola-alan harmaan talouden kasvaneen ainakin jonkin verran viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana. Hiukan suurempi määrä eli 47 % arvioi harmaan talouden kasvavan ainakin jonkin verran seuraavien viiden vuoden aikana. Verrattuna aikaisempiin vuosina 2001, 2004 ja 2010 tehtyihin kyselyihin mitään selkeää trendiä arvioissa on vaikea havaita.

Vastaajista 61 % piti harmaan talouden aiheuttamia kilpailuhaittoja toimialalla vähintään kohtalaisina. Edelliseen, vuonna 2010 tehtyyn kyselyyn verrattuna tilanne näyttää parantuneen, koska silloin harmaan talouden aiheuttamia kilpailuhaittoja piti vähintään kohtalaisina 88 % vastaajista,

Jossain määrin yllättävää oli, että pienet yritykset (alle 10 henkilöä) arvioivat sekä harmaan talouden tapahtuneen että sen tulevan kehityksen positiivisemmin kuin suuret ja keskikokoiset. Pienet yritykset arvioivat myös harmaan talouden aiheuttamat kilpailuhaitat hieman vähäisemmiksi kuin suuremmat.

5.2.2 Harmaan talouden tärkeimmät ilmenemismuodot matkailu- ja ravintola-alalla

Yrityskyselyn vastaajat arvioivat alan harmaan talouden tärkeimmäksi ilmenemismuodoksi kirjanpidon ohittavan ruokamyynnin ilman anniskelulupaa toimivissa ruokapainoissa. Seuraavana tuli edelliseen lähes automaattisesti liittyvä pimeän työvoiman käyttö ja kolmantena konkurssikeinottelu ja kertakäyttöyritysten hyväksikäyttö.

Kuvio 3. Vastaajien arvio seuraavien epäterveen kilpailun ilmenemismuotojen merkityksestä matkailu- ja ravintola-alalla asteikolla 5= erittäin merkittävä, 4= merkittävä, 3=kohtalainen, 2=melko vähäinen, 1=erittäin vähäinen

Järjestys	Ilmenemismuoto	Keskiarvo
1	Kirjanpidon ohittava ruokamyynti ilman anniskelulupaa toimivissa ruokapaikoissa	3,39
2	Pimeän työvoiman käyttö	3,29
3	Konkurssikeinottelu ja kertakäyttöyritysten hyväksikäyttö	3,02
4	Kirjanpidon ohittava olut- ja muu anniskelumyynti anniskelupaikoissa	2,91
5	Alipalkkaus ja muiden työelämän säännösten kiertäminen	2,91
6	Starttirahojen ja muiden yritystukien väärinkäyttö	2,85
7	Alkoholin myynti ilman anniskelulupaa ja ennakkoilmoitusta toiminnan aloittamisesta	2,60
8	Järjestyksenpitoon tai sen ulkoistamiseen liittyvä säännösten kiertäminen	2,36

Yrityskyselyn vapaamuotoisissa vastauksissa tuotiin esiin mm. seuraavat epäterveen kilpailun muodot:

- verovapaat toimijat (järjestöt, urheiluseurat).
- taloudellisesti tuettu toiminta (starttiraha, työllistämistuki, opiskelijaruokat)
- yksityishenkilöt ja muut satunnaiset toimijat (Air BnB, Pop-Up, Ravintolapäivä, kevytyrittäjäyys)
- kilpailijan kannattamaton toiminta, jota rahoitetaan julkisten maksujen maksamattajättämisellä
- pimeä työvoima / palkatta työskentelevät perheenjäsenet
- ulkomailta tuodut pimeät raaka-aineet, erityisesti alkoholi
- anniskeluluvattomat toimijat, muut valvonnan ulkopuolella toimivat.

5.2.3 Toimiala- ja työntekijäjärjestöjen näkemykset

MaRa ry:n mukaan toimialan yksi vitsaus on nimenomaan käteinen raha, jolla maksetaan pimeästi palkkoja ja hankintoja. Myös sisäisen kontrollin täytyy olla kova, sillä ilman sitä käteinen raha päätyy usein työntekijän taskuun. Yritysten kierrättäminen on myös yksi suuri ongelma toimialalla. Taustalla olevaa yhtiötä kierrätetään niin nopeasti, ettei sitä ehditä tarkastamaan.

Matkailupuolella erityisesti mökinvuokraajien keskuudessa on ollut puhetta siitä, että alalla on paljon harmaan talouden toimijoita. Arvioiden mukaan sesongin aikana harmaan talouden osuus mökinvuokrauksessa on noin kolmasosa. Ulkomaiset nettialustat toimivat lähes täysin pimeinä ja he eivät kanna vastuuta mistään, eikä heitä kiinnosta Suomessa vaadittavat velvoitteet. Nettialustan ylläpitäjän tulisi ilmoittaa yhteistyökumppaninsa. Kenelläkään ei tunnu olevan mitään intressiä tarkistaa, että ulkomaisten toimijoiden välittämistä palveluista maksetaan veroja. Tarkkaa kuvaa volyyymista ei ole,

mutta harmaa talous on tällä toimialalla selkeästi kasvussa. Maailmalla markkinaosuus voi olla 20 % ja Suomessa osuus kasvaa. Mökkivuokrauksesta saatavien verojen kertyminen Suomeen on relevantti kysymys.

MaRa ry:n mukaan yksi ikuisuusteemoista on laitton anniskelu – alkoholitarkastajat eivät voi tarkastaa esimerkiksi tilanvuokran yhteydessä tarjottua alkoholia, mikä on johtanut siihen, että tällä hetkellä mikään tahoa ei valvo, mistä alkoholi on tuotu ja maksaa asiakas pakettiautolla Virossa tuodun alkoholin verot. Erilaiset tilaisuudet, kuten häät ja yritysjuhlat ovat vähentyneet valtavasti jäsenyrityksissämme tämän vuoksi, sillä laittomasti toimivia tilanvuokraajia on paljon. Vaihtoehtona olisi asettaa laiminlyöntimaksu sille joukolle, joka tämän kaltaista toimintaa harjoittaa. Tosin yksityisellä henkilöllä on silti oltava mahdollisuus järjestää tilaisuus, jossa tarjoillaan alkoholia, mutta ongelma koskee lähinnä väärinkäytöksiä tekeviä catering-yrityksiä.

Pam ry:n mukaan MaRan edustamilla aloilla kehitys on ollut stabiili ja pysyy luultavasti tulevaisuudessakin ennallaan. Järjestyksenvalvonnassa ja isoissa yleisötapahtumissa liikkuu pimeitä palkkoja. Tästäkään ei osata tarkkaan sanoa, että onko tämä uusi ilmiö vai onko tämä vain jäänyt aiemmin huomioimatta. Tulevaisuudessa uusilla lakisäädöksillä voisi tilannetta saada paremmin kuriin.

Kirjanpidon ohittavalla ruokamyynnillä ilman anniskelulupaa toimivissa ruokapaikoissa on melko suuri merkitys. Tässä on tosin huomioitava, että etnisten ruokapaikkojen erottelu kyselyssä omaksi ryhmäkseen olisi antanut yhtenevämmät vastaukset.

Kirjanpidon ohittavalla olut- ja muulla anniskelumyynnillä anniskelupaikoissa on melko suuri merkitys. Jos väärinkäytöksiä löytyy, löytyy niistä myös pimeän työvoiman käyttöä. Tehotarkastuksissa huomattiin, että pimeätä viinaa Virossa on myyty paljon jopa paikoissa, joissa alkoholin myyntiluvat ovat jopa kunnossa. Matkustajatuonnin tuontirajoitukset ja tullin resurssien kohdentaminen ovat edesauttaneet ylisuurten alkoholilastien määrien laskemiseen.

Alkoholin myynnillä ilman anniskelulupaa ja ennakkoilmoitusta toiminnan aloittamisesta on kohtalainen/melko suuri merkitys. Erityisesti tilausravintola puolella on myyty alkoholia ilman lupia.

Alipalkkauksella ja muiden työelämän säännösten kiertämisellä on PAM ry:n mukaan erittäin suuri merkitys. Ravintola- ja siivousaloilla on paljon ongelmia, jotka liittyvät alipalkkaukseen. Suurimpina väärinkäytön kohderyhminä ovat nuoret, kielitaidottomat jotka eivät tiedä oikeuksiaan sekä yleisesti ottaen naiset. MaRan ja osittain myös siivousalan osalta ei puhuta pelkästään alipalkkauksesta vaan myös kriminalisoidusta toiminnasta, johon liittyy työsyryntää, kiskontaa ja joskus jopa ihmiskaupasta.

Konkurssikeinottelulla ja kertakäyttöyritysten hyväksikäytöllä on PAM ry:n mukaan melko suuri merkitys, saattaa kallistua jopa erittäin suuren puolelle. Ilmiötä esiintyy esimerkiksi pitsapaikoissa.

Järjestyksenpitoon tai sen ulkoistamiseen liittyvien säännösten kiertämisellä on melko suuri merkitys harmaassa taloudessa. Ilmiötä ei ole juurikaan tutkittu ja verrokkilukujen

puutteen vuoksi tämä on vain arvio. Järjestyksen valvonta ei ole monelle päätyö, mikä saattaa olla kannustin pimeään työhön. Lisäksi järjestyksenvalvonnan ulkoistuksista johtuen tätä on hankalaa valvoa, sillä näillä toimijoilla ei välttämättä ole työehtosopimusta.

5.3. Kuljetusala

Kuljetusalan yritys­kyselyyn vastasi 218 SKAL ry:n erikokoista ja eri suoritealoilla toimivaa jäsenyritystä. Kyselyn yksityiskohtaisemmat vastaukset löytyvät liitteestä 3. Vastaa­jista 81 % oli pieniä, alle 10 henkilön yrityksiä, 14,5 % keskisuuria 10 – 49 henkilön yrityksiä ja 4,5 % suuria yli 50 henkilön yrityksiä. Vastaa­jat toimivat 11 eri suoritealalla, suurimpia ryhmiä olivat kappaletavarakuljetukset (19 %) ja jakelukuljetukset (15,5 % vastaajista). Vastaa­jista 59 % palveli suoraan tilaajia käyttämättä itse aliurakoitsijoita, 18 % toimi toisen kuljetusyrityksen aliurakoitsijoina.

5.3.1 Arviot harmaan talouden kehityksestä ja kilpailuhaitoista kuljetus­alalla

Vastaa­jista 59,5 % arvioi kuljetusalan harmaan talouden kasvaneen selvästi tai ainakin jonkin verran viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana. Peräti 71 % arvioi harmaan talouden kasvavan seuraavien 5 vuoden aikana. Kuljetusyritysten käsitykset alan harmaan talouden kehityksestä ovat vuosina 2003, 2010 ja 2016 tehdyissä kyselyissä muuttuneet koko ajan huonompaan suuntaan ja ennuste tulevasta kehityksestä näyttää vielä synkemmältä.

Vastaa­jista 34 % piti harmaan talouden aiheuttamia kilpailuhaittoja merkittävänä tai erittäin merkittävänä ja 28 % vähintään kohtalaisina. Vastanneista 66 % arvioi hävinneensä tarjouskilpailussa ainakin joskus potentiaaliselle harmaan talouden toimijalle. Pienet yritykset arvioivat sekä harmaan talouden tapahtuneen että sen tulevan kehityksen muita synkemmäksi. Toisaalta isot yritykset arvioivat harmaan talouden aiheuttamat kilpailuhaitat pahemmiksi kuin pienet ja keskikokoiset.

5.3.2 Harmaan talouden tärkeimmät ilmenemismuodot kuljetus­alalla

Harmaan talouden pahimmaksi ilmenemismuodoksi nousi vastaajien keskuudessa ylivoimaisena ykkösenä laitton kabotaasiliikenne. Toisella sijalla oli konkurssikeinottelu ja kertakäyttöyritysten hyväksikäyttö, kolmantena itärajan ylittävään liikenteeseen liittyvä alipalkkaus ja verojen välttäminen.

Kuvio 4. Vastaajien arvio seuraavien epäterveen kilpailun ilmenemismuotojen merkityksestä kuljetusalalla asteikolla 5= erittäin merkittävä, 4= merkittävä, 3=kohtalainen, 2=melko vähäinen, 1=erittäin vähäinen

Järjestys	Ilmenemismuoto	Keskiarvo
1	Laiton kabotaasiliikenne	4,05
2	Konkurssikeinottelu ja kertakäyttöyritysten hyväksikäyttö	3,97
3	Itärajan ylittävään liikenteeseen liittyvä alipalkkaus ja verojen välttäminen	3,95
4	Luvaton tavaraliikenne	3,32
5	Pimeän työvoiman käyttö	3,23
6	Pimeiden lisäkorvausten ja perusteettomien kustannuskorvausten (päivä- ja matkarahat, yms.) maksaminen omille työntekijöille	2,93
7	Huolintaan ja logistiikkaan liittyvät väärinkäytökset, esim. kaksoislaskutus	2,73
8	Kirjanpidon ohittava kuljetuspalvelujen myynti luvanvaraisessa tavaraliikenteessä	2,55

Yrityskyselyn vapaamuotoisissa vastauksissa tuotiin esiin erityisesti kabotaasikuljetusten väärinkäyttö, mihin liittyy heikko valvonnan taso ja valvontaviranomaisten ammattitaidon puute. Vastauksissa korostui se, että viranomaiset eivät pysäytä tieliikennevalvonnassa ulkomaalaisia ajoneuvoja (rekkoja) samalla aktiivisuudella kuin Suomen rekisterissä olevia. Liikkuvan poliisin lakkauttaminen katsottiin myös ongelmaksi. Byrokratiaa ja eri lupien määrää moitittiin. Suurten huolintaliikkeiden valta-asema nähtiin uhkana ja kartelliepäilyjä tuotiin esille. Valvonta tulisi kohdistaa tehostetusti ulkomalaiseen ja viranomaisten tulisi tehdä kokonaisvaltaista valvontaa tien päällä.

5.3.3 Toimiala- ja työntekijäjärjestöjen näkemykset

SKAL ry:n mukaan kuljetusalalla harmaa talous on kasvanut selvästi ja tulee edelleen kasvamaan selvästi. Pällimmäisenä ongelmana on laittoman kabotaasiliikenteen systemaattinen hyväksikäyttö, jossa rikotaan Suomen työlänsäädäntöä ja työehtosopimuksia. Monella asiakkaalla on käytössään muutama kabotaasiauto, joilla pidetään hintataso kurissa. Tavarankuljetuksessa palkat muodostavat noin 50 % kustannuksista, diesel 15 – 30 %. Jos halpa hinta on ainoa kilpailutekijä, kabotaasi voittaa aina. Ydinongelmana on löytää konkreettinen keino valvoa kabotaasiliikenteessä kuljettajan palkanmaksua ja tilaajan vastuun toteutumista, erityisesti jos jatkossa keikkoja koskeva rajoitusmääräys poistuu.

SKAL ry:n mielestä erittäin huolestuttava on liikenne- ja viestintäministeriön Liikennekaari-visio. Siinä on ollut esillä mm. liikennelupavaatimuksen poistaminen pakettiautoilta. Tämän seurauksena kabotaasirajoitukset pakettiautoilta poistuisivat, koska ne koskevat vain luvanvaraista liikennettä. Esimerkiksi virolaisella omistuspohjalla voitaisiin toimia pääkaupunkiseudulla täysin vapaasti.

Harmaan talouden ilmenemismuodoista kabotaasin ohella itärajan ylittävään liikenteeseen liittyvällä alipalkkauksella ja verojen välttämällä on erittäin suuri merkitys, jota tällä hetkellä pienentää liikenteen vähentyminen. Erittäin suuri merkitys on myös pimeiden lisäkorvausten ja perusteettomien kustannuskorvausten maksamisella omille työntekijöille.

AKT ry:n mukaan kabotaasiliikenne tuo lisää kaikkia harmaan talouden ilmiöitä jo nykyisillä säännöilläkin. Pitkälti kysymys on valvonnan puutteesta, erityisesti ulkomaisten kuljettajien osalta. Kilpailuasetelman vuoksi harmaa talous kasvaa. Jos kabotaasisäännöksiä löysennetään, harmaan talouden ongelmat tulevat vain kasvamaan.

AKT on huolissaan valvontakuviosta ja esimerkiksi liikkuvan poliisin lakkauttaminen oli sen mielestä väärä päätös, sillä kerrannaisvaikutukset ovat moninkertaiset. Vaikuttaa erityisesti raskaanliikenteen valvontaan. Kaikki kuljetuselinkeinon ympärillä olevat tahot, kuten kuljetustyönantajat, -työntekijät, kuin – yrittäjätkin olivat sitä mieltä, että liikukuvapoliisi tulisi olla, sillä se olisi ollut suomalaisen rehellisen kuljettajayrittäjän etu että valvonta olisi tehokasta. Tällöin suomalaisilla kuljetusyrittäjillä olisi mahdollisuus menestyä kilpailussa.

Työaikalainsäädäntöön kohdistuvat väärinkäytökset ovat kuljetusalalla valitettavan suuri ongelma. AKT:ssä on paljon työehtosopimusrikkkeitä. Kaikki jäsenet eivät saa olosuhdelisiä, eli ilta- ja yötyöisiä, eivätkä ylityön korotusosia. Pienet ja järjestäytymättömät yritykset ovat tässä keskeisessä roolissa. He tosin tietävät, mitä työehtosopimus ja työaikalaki pitävät sisällään, mutta menestyäkseen he joustavat säännöksistä.

AKT:n mukaan harmaan talouden ilmenemismuodoista erittäin suuri merkitys on seuraavilla:

- kirjanpidon ohittava kuljetuspalvelujen myynti luvanvaraisessa tavaraliikenteessä.
- pimeään työvoiman käyttö.
- itärajan ylittävään liikenteeseen liittyvä alipalkkaus ja verojen välttäminen.
- EU-alueella toimivien yritysten säännösten vastaiset kabotaasikuljetukset Suomessa.

Pimeiden lisäkorvausten ja perusteettomien kustannuskorvausten (päivä- ja matkarahat, yms.) maksaminen omille työntekijöille on merkitykseltään melko suuri nimenomaan alipalkkauksen muotona.

5.4. Metalliteollisuus

Metalliliitto ry:n mukaan isoilla työmailla esiintyy harmaata taloutta. Koko ajan tulee ilmi uusia harmaan talouden tapauksia, mutta harmaa talous tuskin on varsinaisesti lisääntynyt.

Alihankintaketjun alapäässä esiintyy eniten harmaata taloutta ja siellä tapauksia tulee paljon ilmi. Kyse ei ole pelkästään halvasta työvoimasta, vaan myös ulkomaisista alirakoitsijoista. Jatkuvasti yritetään keksiä keinoja, joilla säännöksiä saadaan kierrettyä. Työnantajat eivät tätä myönnä, vaan he väittävät toimineensa lain puitteissa. Esimerkiksi telakoilla on esiintynyt sitä, että ulkomaiset työntekijät toimivat yksityisyrittäjinä ja tällä tavoin peitellään toimia.

Suomessa on viime vuosina alkanut toimimaan monia ulkomaisia yrityksiä, jotka eivät välttämättä ole välittäneet suomalaisista työehdoista. Niissä tehdään töitä ilman yli- tai yötyökorvauksia.

Osa työntekijöistä on rekisteröitynyt Suomeen ja osa on lähetettyjä työntekijöitä. He eivät noudata suomalaisia sääntöjä, vaan keksivät omia sopimusten vastaisia sääntöjä. Ongelmana ovat esimerkiksi puolalaiset yritykset. Puolalaiset yritykset eivät ole suomalaisten työnantajajärjestöjen jäseniä ja usein myöskään näiden yritysten työntekijät eivät ole kovinkaan laajasti järjestäytyneitä. Pelkona on, että paikalliset sopimukset johtavat kilpailuneutraliteetin kaatumiseen.

Metalliliiton mukaan riskinä on, että moni suomalainen Pk-yritys, jolla ei ole omaa tuotetta, tulee menemään nurin, mikäli säännökset vapautetaan, kun ulkomailta tulee halpaa työvoimaa.

Näennäisyrittäjät ovat yksi pahimmista harmaan talouden ilmenemismuodoista metallialalla. Aiemmin niitä oli enemmänkin, ja se näyttää olevan niin, että nämä firmat tuovat Suomeen ulkomaisia työntekijöitä. Usein ne työntekijät sanovat, että he ovat tulleet vapaaehtoisesti Suomeen. Todellisuudessa tämä toimii niin, että jokin firma ottaa Suomesta urakan ja tuo ulkomaisia työntekijöitä tänne tekemään sen halvemmalla kuin paikalliset toimijat. Suomessa nämä työntekijät väittävät, etteivät he ole lähetettyjä työntekijöitä, vaan tulleet Suomeen hakemaan töitä. Täten yritetään häivyttää kaikki toiminta, mitä lähtömaassa on tehty ja väittää, että taustalla ei ole organisoitua järjestelmää.

Tilanteesta riippuu, sanovatko työnantajat näiden työntekijöiden tulleen Suomeen etsimään töitä vai, että ovatko he lähetettyjä työntekijöitä. Esimerkiksi lähetettyjen työntekijöiden kohdalla ei tarvitse noudattaa Suomen sopimuksia koskien asuinoloja ja lähetettyjä työntekijöitä saattaa asua jopa 30 henkilöä yhdessä yksiössä. Suomalaisen sopimuksen mukaan komennukselle tulleille työntekijöille pitäisi tarjota käyttöön oma huone. Toisin sanoen kaikkia säännöksiä yritetään kiertää ja häivyttää työntekijöiden kotimaassa tapahtunutta organisoitua.

Teknolomiteollisuus ry katsoi, että harmaan talouden torjunnasta lausuminen sen edustamalla sektorilla kuuluu Elinkeinoelämän Keskusliiton tehtäväkenttään. **Elinkeinoelämän Keskusliitto** ei nähnyt rakennusalaan koskevien säännösten laajentamista metalliteollisuuteen aiheellisena.

5.5. Hius- ja kauneudenhoitoala

PAM ry:n mukaan hius- ja kauneudenhoitoalalla harmaa talouden aiheuttama kilpailuhaitta on merkittävä ongelma. Alalla on paljon hintakilpailua, joka vaikuttaa ongelmaan. Parturi- ja kauneudenhoitoalalla tilanne on pysynyt ennallaan, voi olla että tilanne on jopa parantunut tietoisuuden lisääntyessä. Tosin kosmetologipalveluiden lisääntyessä (kynsi- ja ripsihoitolat) voidaan katsoa tilanteen pysyneen ennallaan.

Yrityssektoria edustavan **M-Room Oy:n** mukaan Suomessa on alalla isoja toimijoita 10–15 kpl, toimipaikkoja näillä on 300–400. Muita toimijoita (Y-tunnuksia) on yli 17.000 ja näillä fyysisiä toimipaikkoja yli 8.000. Maahanmuuttajat työllistävät itsensä perustamalla yrityksiä, miesten parturitoiminta on maahanmuuttajille tuttu asia.

Suomessa yrityksen perustaminen on helppoa. Kun tehdään työ itse, voidaan palveluhinta laskea jopa puoleen suomalaisesta hintatasosta – ei minimipalkkavaatimuksia. Alan ongelmana on käteiskaupan helppous, myös tukkukaupassa (tuotteet, tarvikkeet) ja korkea alv. Ala pyörii pienellä liikevaihdolla/yritys. Hiusalan kilpailu on vääristynyt, mm. tuolivuokra – yrittäjä vai ei?

Kassajärjestelmämalli toimii Ruotsissa, koska ruotsalaiset ovat tottuneet suomalaisia paremmin palveluyhteiskuntaan. Hiustenleikkaus Ruotsissa maksaa 40 – 70 euroa, Suomessa hinta lähtee 15 eurosta. Mikäli hintataso on oikea, ei ole estettä kassajärjestelmien kehittämiseksi. Kassajärjestelmät ovat OK, mutta sekin vaatii uskottavaa valvontaa.

Viranomaiset keskittyvät isoihin toimijoihin vuosi toisensa jälkeen, ei pieniin toimijoihin. Pikkuliikkeet ovat ongelma-alue hiusalalla. Koko ajan tuodaan lisää lainsäädännöllisiä velvoitteita, mutta vanhojakaan ei kyetä valvomaan.

5.6. Kiinteistöpalveluala

Kiinteistötyönantajat ry:n mukaan alalle tulokynnys on alhainen. Jos ei tarvita mitään erityistä LVI – osaamista, kiinteistöhoito- ja siivousalalle tulo on helppoa. Ämpäri ja moppi – periaate riittää. Uudet digitaaliset palvelumuodot (Moppi.com) helpottavat yksittäisten henkilöiden liikkeellelähtöä, Mitään yritysosaamista ei tarvita. Pitäisi olla yrittäjän perustutkinto, yrittäjän osaamisen perusasiat tulisi osata. Paljon tulee alalle yrityksiä, paljon poistuu. Suomessa on noin 7.500 siivousalan yritystä, joista ainoastaan vajaa 400 on järjestäytyneitä työnantajia. Alan yrityksistä 90 % työllistää alle 5 henkilöä. Yritysten lukumäärä on niin suuri, ettei kattava valvonta ole mahdollista.

Siivousala joutuu kilpailemaan ulkomaisesta työvoimasta muiden toimialojen kanssa, kotimaista työvoimaa ei löydy alalle. Maahanmuuttajat ovat alalle merkittävä työvoiman lähde. On myös paljon Suomessa asuvia ulkomaisia henkilöitä, jotka ovat aluksi työskennelleet palkansaajina ja sittemmin perustaneet yrityksen.

Harmaata taloutta ja työehtosopimusten laiminlyöntiä esiintyy paljon järjestäytymättömässä kentässä. Kysymys on osin taitamattomuudesta ja osaamattomuudesta, osin tahallisuudesta. Sitä ilmenee nimenomaan kilpailuhahtana. Yritykset eivät halua markkinaoikeuteen kamppailemaan asiasta. Useimmiten tämä ilmenee kuntasektorilla ja julkisissa hankinnoissa. Mikäli kuntasektori olisi valveutunut, se hankkisi vastuullisilta toimittajilta. Ongelmana kotitalouspalvelut, se on tarkastamaton sektori, jonka vuoksi kotitalousvähennyistä tulisi kehittää. Se on ollut tosi hyvä keino.

PAM ry:n mukaan kiinteistöpalvelualalla ongelma on kohtalainen, sillä suurin osa toimialasta on isojen yritysten hallussa. Digitalisaation myötä yhden miehen yrityksissä harmaa talous on kasvanut siivouspalveluissa. Erityisesti kotisiivouspuolella kotitalousvähennykset ovat ehkä hieman hillinneet kenttää.

Kiinteistöpalvelualalla harmaa talous on ehkä lisääntynyt. Riskinä on, että se lisääntyy entisestään. Varmuudella ei pystytä sanomaan, onko tämä uusi ilmiö vai onko tämä jäänyt aiemmin huomioimatta.

5.7 Kuntasektori

Kuntasektorilla ongelmat liittyvät ensi sijassa hankintalainsäädäntöön ja sen soveltamiseen sekä tilaajavastuulain yhteensovittamiseen sen kanssa. Kuntasektori on yhtä mieltä viranomaistietojen saannin tarpeellisuudesta, hankintalain ja tilaajavastuulain edellyttämien tietojen saamisesta keskitetysti, veloitusetta ja sähköisesti sekä yhden luukun periaatteesta tietojen antamisessa. Myös hankintalainsäädännössä nähtiin ongelmia.

Kuntaliiton mukaan suurissa kunnissa on sekä enemmän hankinta-asioihin erikoistuneita resursseja että rutiineiksi kehittyntä osaamista kuin pienissä, joissa yksi ihminen joutuu hoitamaan monen tyyppisiä tehtäviä.

Hankintapuolella harmaa talous ilmenee konkreettisesti niin, että tarjouskilpailuun annetaan tarjous jonka hinta on todella alhainen ja hankintalain mukaan hankintayksiköllä on velvollisuus selvittää, mistä alhainen hinta johtuu. Hankintayksiköllä on velvollisuus arvioida, onko selvitys alhaisen hinnan syystä riittävä ja arvioitava, voiko alhaista tarjousta pitää mukana tarjouskilpailussa vai ei. Tämä on käytännössä luotettavuus- ja uskottavuusarviointia. Esimerkiksi siivousalalla näkyy todella paljon alhaisia tarjouksia ja käsitys siitä, mitä siivoustyö maksaa perustuu siihen, mitä muut toimijat ovat tarjonneet.

Tilaajavastuulain käytännön soveltaminen on haasteellista johtuen siitä, että hankintalainsäädännössä ja tilaajavastuulainsäädännössä on täysin erilaista terminologiaa ja

tästä syystä niiden yhteensovittaminen on vaikeaa. Tilaajavastuulain mukaisten selvitysten pyytäminen tulisi olla helpompaa.

Verottajalle tietoja antaneen luovuttajan pitäisi saada tietoa siitä, mitkä yritykset ovat toimineet harmaalla alueella. Jossain tapauksissa on luovuttajalle relevanttia saada dataa myös takaisin. Hankintapuolella olisi mahdollisuus pois sulkea seuraavasta kilpailusta sellainen taho, joka ei ole toiminut ammattimaisesti, taikka sopimuksen täyttämässä on ollut vakavia rikkeitä tai virheitä. Palautetiedoista voisi olla etua, mikäli tässä olisi selkeä syy-seuraussuhde.

Myös **Espoon kaupungin** mielestä torjuntaa edesauttavan tiedon saaminen on hankalaa erityisesti verottajan suunnasta. Tätä tulisi helpottaa ja kehittää. Ongelma aktualisoituu erityisesti julkisissa hankinnoissa. Tiedonkulkua ylipäätään olisi kehitettävä, yhden luukun periaate olisi toteutettava.

Hankintalaki tuottaa kankeutta toimintaan, se vaatii aikaa merkittävän paljon. Se myös nostaa tarjousten hintatasoa merkittävästi. Isot toimijat pelaavat omaan pussiinsa, hinta nousee, kun pienet pelaajat eivät pääse mukaan (esim. Tilaajavastuu.fi) elleivät kuulu joukkoon.

Vantaan kaupunki on samaa mieltä siitä, että kaupungilla tulisi olla oikeus saada nykyistä laajemmin palautetietoja verottajalta. Se kehittäisi toimintaa ja toimisi ennaltaehkäisevästi, riskienhallinnan ja harmaan talouden torjunnan näkökulmasta. Tiedot tulisi saada nykyistä laajemmin myös eläkevakuutusyhtiöiltä. Ne tulisi saada sähköisesti, kuultua ja vaivatta.

Viranomaiselle kerran annettujen tietojen tulisi olla muiden lakisääteistä toimintaansa suorittavien viranomaisten haettavissa omiin viranomaisselvityksiin. Yhden luukun periaate on käynnistettävä. Tilaajavastuulain yms. edellyttämien tietojen saaminen olisi niin ikään oltava helposti yhdestä paikasta saatavissa, veloitusetta

Hankintalaki ja tilaajavastuulaki osin torjuvat harmaata taloutta ja korruptiota, mutta tilalle on tullut toimintatapa, jossa hankintataho pyrkii minimoimaan mahdollisesti seuraavien valitusten määrän, mikä aiheuttaa merkittäviä siirtymiä edullisesta hankinnasta varmaan hankintaan. Valinta ei aina ole järkevää eikä taloudellista. Kun valitaan isompi – se on usein tutumpi. Uusilla yrittäjillä on vaikeuksia päästä markkinoille, koska on luotu kynnyksiä tulla rakentamisen pelikentälle.

Hankintalaki on aiheuttanut myös selvää kustannusten nousua, jota isot toimijat käyttävät hyväkseen. Hankintaan (kilpailutukseen) osallistuvien yritysten ja toimeksiantojen saaneiden yritysten keskikoko on kasvanut.

Nykyistä rakennelmaa on kokonaisuudessaan yksinkertaistettava. toiminta tulisi kehittää nykyistä enemmän myös pientä rakentajaa palvelevaksi. Nykyinen järjestelmä rakenne tukee suurten rakennusyritysten ”ylivaltaa” mm. kilpailutuksissa. Vaadittavien tietojen hakeminen ja raportointi rasittaa pieniä yrityksiä merkittävästi suuryrityksiä enemmän.

Helsingin kaupungin mukaan korruptiorikollisuus on kaupungin toiminnan laajuuteen nähden yllättävän vähäistä, mikä osaltaan johtuu kaupungin kontrollijärjestelmästä; kaupungin oma harmaan talouden torjuntaohjelma, ohjeet hankinnoista ovat ajan tasalla, sopimuksien noudattamista valvotaan myös toimitusaikana.

Omavalvontaa tulisi kehittää huolintayritysten toiminnan suuntaan (MOU-sopimukset tullin kanssa), jolloin viranomaisvalvonnan resursseja kyettäisiin kohdentamaan enemmän ongelma-aloille ja – alueille.

Kaupungilla on lakisääteisiä tiedonantovelvollisuuksia. Järjestelmät pitäisi saada yhteen sovitettua keskenään. Tietojen antaminen pitäisi olla valtionhallinnon osalta keskitetty yhteen paikkaan, josta valtiolla, veroviranomaisella AVI tarkastajilla jne. on mahdollisuus ne hakea.

Toisaalta kunnille tulisi säätää oikeus saada tietoa verohallinnolta aliurakoitsijoistaan, mikäli tiedoilla voi olla merkitystä toimeksiantoihin, sopimukseen jne. Verottajalle ilmoituksen lähettäneillä tahoilla tulisi olla oikeus saada palautetieto yrityksen mahdollisista rikkeistä ja laiminlyönneistä.

Lähetetyille työntekijöille samat työnantajavelvoitteet kuin suomalaisillakin on. Hankintalaki ei toimi parhaalla mahdollisella tavalla, mikä hidastaa prosesseja. Prosesseja pitäisi kyetä jouhevoittamaan. Liiketoimintakieltoon määrätyt tulisi julkaista paremmin näkyville, myös tietojen eläkevakuutusyhtiöiltä tulisi olla saatavilla.

6. Arviot harmaan talouden torjumiseksi toteutettujen toimenpiteiden merkityksestä ja kehittämistarpeista

6.1. Rakennusalalla toteutetut toimenpiteet

Rakennusalalla on 2010-luvulla toteutettu joukko merkittäviä uudistuksia harmaan talouden torjumiseksi. Nämä uudistukset on saatu aikaan paljolti Rakennusteollisuus RT:n ja Rakennusliitto ry:n yhteistyön ansiosta. Keskeisiä uudistuksia ovat olleet

- rakennusalan käännetty arvonlisäverojärjestelmä vuonna 2011,
- veronumeron käyttöönotto vuonna 2012,
- rakentamispalvelujen tilaajan velvollisuus ilmoittaa Verohallinnolle kuukausittain tiedot työmaalla käytettävistä yrityksistä sekä näille maksetuista vastikkeista vuonna 2014,
- yhteisen rakennustyömaan pääurakoitsijan tai muun päätoteuttajan velvollisuus toimittaa Verohallinnolle verovalvontaa varten tarpeelliset tiedot yhteisellä työmaalla työskentelevistä työntekijöistä ja itsenäisistä työn suorittajista vuonna 2014 ja
- rakennuttajana olevan luonnollisen henkilön velvollisuus antaa Verohallinnolle tiedot rakentamistyön suorittaneista työntekijöistä ja yrityksistä samoin kuin näille maksamistaan palkoista ennen loppukatselmusta, jos rakentaminen edellyttää rakennuslupaa vuonna 2014.

Tilaajavastuulain soveltamisalaa on rakennusalan osalta laajennettu siten, että lain vaatimat selvitykset tulee pyytää sopimuskumppanin tai sopimussuhteen vakiintumisesta riippumatta ja selvitysvelvollisuus koskee myös itsenäisiä yrittäjiä. Hankintalakia muutettiin vuonna 2012 rakennusalan osalta siten, että hankintayksiköiden on otettava rakentamistoimintaa koskevaan urakkasopimukseen lauseke, jonka mukaan sopimukseen liittyvissä työsuhteissa on noudatettava vähintään niitä työsuhteen vähimmäisehtoja, joita Suomen lain ja työehtosopimusmääräysten mukaan on noudatettava saman laatuudessa työssä.

6.1.1 Rakennusalan yritysten käsitykset uudistusten vaikuttavuudesta

RT:n jäsenyrityksiltä tiedusteltiin heidän käsityksiään rakennusallalla toteutettujen toimenpiteiden merkityksestä harmaan talouden torjunnassa. Tärkeimmäksi nousi tilaajavastuulaki, sen jälkeen tulivat rakennustyömaiden kulunvalvonta ja veronumerot sekä ilmoitusvelvollisuudet alihankkijoista ja työntekijöistä.

Kuvio 5. Vastaajien arvio seuraavien toimenpiteiden merkityksestä rakennusallalla asteikolla 5= erittäin merkittävä, 4= merkittävä, 3=kohtalainen, 2=melko vähäinen, 1=erittäin vähäinen

Järjestys	Toimenpide	Keskiarvo
1	Tilaajavastuulaki	3,54
2	Veronumerot ja kulunvalvonta työmailla	3,44
3	Tilaajan ilmoitusvelvollisuus käyttämistään alihankkijoista	3,30
4	Ilmoitusvelvollisuus työmaan työntekijöistä	3,26
5	Käännetty arvonlisäverojärjestelmä	3,01
6	Pienrakennuttajan ilmoitusvelvollisuus käyttämistään urakoitsijoista ja työntekijöistä	2,91
7	Hankintalainsäädäntö	2,65

Vastaajia pyydettiin myös arvioimaan heille edellä mainituista toimenpiteistä aiheutuva työmäärä. Ylivoimaisesti suurimmaksi arvioitiin ilmoitusvelvollisuus työmaan työntekijöistä, sen jälkeen tulivat tilaajan ilmoitusvelvollisuus ja veronumerot sekä kulunvalvonta työmailla, kaikkien sijoituessa kohtalaisen ja melko suuren välille. Aikanaan nimenomaan työmääränsä johdosta suuria epäilyjä herättäneen käännetyn arvonlisäverojärjestelmän aiheuttama työmäärä arvioitiin enää kohtalaisen ja melko vähäisen välille.

Kuvio 6. Vastaajien arvio seuraavien toimenpiteiden yrityksessään aiheuttamasta hallinnollisesta taakasta asteikolla 5= erittäin merkittävä, 4= merkittävä, 3=kohtalainen, 2=melko vähäinen, 1=erittäin vähäinen

Järjestys	Toimenpide	Keskiarvo
1	Ilmoitusvelvollisuus työmaan työntekijöistä	3,46
2	Tilaaajan ilmoitusvelvollisuus käyttämistään alihankkijoista	3,37
3	Veronumerot ja kulunvalvonta työmailla	3,33
4	Tilaajavastuulaki	3,08
5	Käännetty arvonnisäverojärjestelmä	2,71
6	Pienrakennuttajan ilmoitusvelvollisuus käyttämistään urakoitsijoista ja työntekijöistä	2,63
7	Hankintalainsäädäntö	2,61

Yrityskyselyyn annetuissa vapaamuotoisissa vastauksissa julkisiin tehtäviin, kaavoitukseen ja julkisiin hankintoihin liittyviä ongelmakohtia tuotiin esille useassa vastauksessa. Sääntelyn määrää pidettiin esteenä toimivalle järjestelmälle, byrokratiaa on liikaa eikä valvontaan ole resursseja. Byrokratian vaikutus liittyy myös tietojen vaihtoon. Eräässä vastauksessa tuotiin esille, että tietojen välittyminen kestää niin kauan aliurakoitsijalta pääurakoitsijalle ja siitä edelleen viranomaisille, että työn suorittaja on saattanut jo poistua maasta silloin, kun havaitaan suorittajaan liittyviä ongelmia.

6.1.2 Toimiala- ja työntekijäjärjestöjen näkemykset

Rakennusliiton käsityksen mukaan tilanne on selkeästi parantunut toteutettujen toimenpiteiden ansiosta. Tärkeintä eivät ole toimenpiteiden tulokset sinänsä vaan se, että prosessi on saatu alkuun. Veronumeroiden ja kulunvalvonnan merkitys rakennustyömailla on erittäin suuri, samoin alihankkijoita ja työntekijöitä koskevan ilmoitusvelvollisuuden edellyttäen että sitä valvotaan. Tilaajavastuulain merkitys on kohtalainen. Hankintalainsäädäntö: riippuu tilaaajan organisaatiosta ja ammattitaidosta, ilmeisiä voitelutapauksia löytyy.

Rakennusteollisuus RT:n mukaan tilaajavastuulain merkitystä voidaan pitää melko suurena, tämä perustuu paljolti tilaajavastuutarkastajien käynteihin paikan päällä. Tilaajavastuulain aiheuttama taakka on vain kohtalainen pelkästään Suomen Tilaajavastuu Oy:n ansiosta.

Käännetyn arvonnisäverojärjestelmän merkitys harmaan talouden torjunnassa on melko vähäinen, vaikka se valtion kassaan rahaa tuokin. Harmaassa taloudessa painopiste on kuitenkin työnantajasuorituksissa.

Veronumerolla, kulunvalvonnalla ja työmaiden ilmoitusvelvollisuudella on melko suuri merkitys. Veronumero alkaa jo toimia, mutta kulunvalvonta vaatii vielä työtä. Alihankki-

joita ja työntekijöitä koskevien ilmoitusten aiheuttama hallinnollinen taakka on melko suuri. Pienrakennuttajan ilmoitusvelvollisuuden vaikutuksista ei ole tietoa. Verohallinto ei ole antanut tietoa tästä sen enempää kuin ilmoitusmenettelynkään tuloksista.

RT:n mukaan hankintalainsäädännön uudistusten jälkeenkin tilaajalle jää mahdollisuus tulkita lakia mielensä mukaan.

6.1.3 Kehittämisehdotuksia harmaan talouden torjuntaan rakennusallalla

RT:n mielestä tarpeetonta sääntelyä tuskin on, mutta hallinnollista taakkaa voidaan paljon vähentää lisäämällä viranomaisten yhteistyötä ja vastaantuloa yrityksiä kohtaan ja avoimutta sekä digitalisaatiota. Tietojen antamisen yhteen paikkaan pitäisi riittää: esimerkkinä veronumero, josta ensin kysytään tiedot rekisteröitäessä ja sitten uudestaan työmaalla. Vielä sama viranomaisen kysyy.

Rakennusliiton mukaan Suomen ja EU:n lainsäädäntö on pahimmillaan yhtä mössöä. Byrokratia tekee mahdottomaksi huonossa sosiaalisessa asemassa olevien henkilöiden työllistämisen rakennuksilla. Byrokratia estää sosiaaliturvan ja palkkauksen yhdistämisen. Suoraan harmaan talouden torjuntaan tarkoitettu lainsäädäntö ei ole tarpeetonta vaikka hallinnollista taakkaa syntyykin.

Keskuskauppakamarin mukaan vuodesta 2014 alkaen rakennustyötä tilaavien yritysten ja itsenäisten ammatinharjoittajien on pitänyt ilmoittaa kuukausittain aikaisempaa tarkempia työmaa- ja urakkakohtaisia tietoja. Tätä on pidetty liiallisena hallinnollisena taakkana yrityksille, mikä on johtanut jopa yritystoiminnan lopettamiseen. Ilmoitusjärjestelmän tekniset ongelmat ovat myös aiheuttaneet sen, että yritykset ovat saaneet sanktioita tai ilmoituksia mahdollisista sanktioista, vaikka tiedot ovat olleet oikein. Ongelmat ovat aiheuttaneet lisätyötä sekä yrityksissä että verottajalla. Yritykset ovat myös pitäneet epäoikeudenmukaisena sitä, että ilmoitusjärjestelmä on johtanut siihen, että ne yritykset, jotka toimivat oikein, saavat lisäseuraamuksia ja ne, jotka eivät toimi oikein, pääsevät vähemmällä. Hallitusohjelman norminpurkutavoitteen mukaisesti olisikin syytä harkita onko tästä etukäteisilmoitusjärjestelmästä enemmän haittaa kuin hyötyä ja ainakin pohtia sitä miten järjestelmää pitäisi kehittää, jotta yritysten hallinnollinen taakka ei olisi kohtuutonta.

Elinkeinoelämän Keskusliitto katsoo, että saatujen kokemusten perusteella tulisi tehdä kokonaisarvio rakentamisen ilmoittamismenettelyn toimivuudesta. Selvityksen jälkeen tulisi arvioida, voidaanko hallinnollisesti raskasta ilmoittamismenettelyä joltain osin keventää.

Keskuskauppakamari arvioi, ettei pienrakennuttajien ilmoitusvelvollisuutta sanktioineen ei todennäköisesti tunneta riittävästi. Harkittava muutenkin onko perusteltua sekä 2014 tullut etukäteisilmoittautuminen että jälkikäteisilmoittaminen veroilmoituksessa.

Vantaan kaupungin mukaan kaupunki kokee turhaksi byrokratiaksi sen, että sen omilakin virkasuhteisilla työntekijöillä tulee olla valttikortti kunnan omissa projekteissa.

Yrityskyselyn vapaamuotoisissa vastauksissa tuotiin esiin suuri joukko epäkohtia ja kehittämisehdotuksia:

- Viranomaisten erilaiset tulkinnat eri säännöksistä aiheuttavat vaikeuksia (AVI, Verohallinto jne.) ja samojen termien eri merkitykset myös.
- Urakkatiedot voi ilmoittaa esim. yrityksen omalla kohdenumerolla ja silloin tietoja ei voi yhdistellä.
- Lait, joita ei pystytä kattavasti valvomaan, aiheuttavat vain kilpailuetua niille, jotka eivät lakia aiokaan noudattaa.
- Hyvää tarkoittavaa lainsäädäntöä säädetty vaikka kuinka; ei mitään merkitystä käytännön työhön; viranomaiset valvovat papereiden oikeellisuutta, todellisella toteutuksella ei ole mitään väliä. Papereiden sijaan fokus pitäisi asettaa todelliseen tekemiseen.
- Veronumeron pitäisi riittää ilmoituksissa työntekijöiden osalta.
- Maanrakennus ja talonrakennus tulisi erottaa toisistaan sääntelyssä.
- Yhden ilmoituksen järjestelmä (useassa vastauksessa tuli esille ilmoitusvelvollisuuksien määrä, samasta asiasta mm. kuukausi-ilmoituksia, vuosi-ilmoituksia jne.). Olisiko mahdollista laatia yhden luukun periaatteella?
- Ei jatkuvia muutoksia ilmoitusasioissa. Ilmoitusvelvollisuudet vs. tiedonsaanti, tiedonsaantioikeudet yhdestä paikkaa.
- Vakuustalletus voitaisiin vaatia sääntöjen noudattamisen vakuudeksi.

Vastauksissa mainittiin useasti, että lainsäädäntövaatimukset ovat oikeansuuntaisia mutta valvontaa ei tosiasiallisesti tehdä, joten valvonta jää vain byrokraattiseksi pape-ri-valvonnaksi, mikä ei vastaa lain tarkoitusta.

6.2 Tilaajavastuulaki

Tilaajavastuulain toimivuudesta esitettiin haastatteluissa ja kyselyiden vastauksissa jossain määrin ristiriitaisia näkemyksiä. Yritykset itse pitivät sitä rakennusalalla käyt- töön otetuista harmaan talouden torjuntakeinoista tehokkaimpana. Useat palkansaaja- järjestöt pitivät lakia periaatteessa hyvänä, mutta katsoivat sen kehittämisen jääneen puolitiehen. Myös Elinkeinoelämän Keskusliitto ja Keskuskauppakamari toivoivat lakiin tarkistuksia, mutta nimenomaan yritysten hallinnollista taakkaa helpottamaan.

Nykyisen *tilaajavastuulain heikkoutena* pidettiin sen kiertämisen helppoutta mm. uusi- en, papereiltaan puhtaiden kotimaisten ja ulkomaisten kertakäyttöyritysten avulla (FK, RL). Vastuun pitäisi kattaa koko alihankintaketju eikä jäädä vain pääurakoitsijan tasolle (JHL). Sitä voisi kehittää niin, että itsensä työllistäjät (yrittäjästatuksella) kuuluisivat ti- laajavastuulain alle. Metallipuolen ja rakennuspuolen työt menevät usein päällekkäin ja tällöin täytyy sopia, kumpaa työehtosopimusta noudatetaan (ML).

SAK:n mukaan tilaajavastuulakia on uudistettava kokonaisuudessaan. Sopimuksenai- kaisella vastuulla pystyttäisiin nykyistä merkittävästi paremmin ehkäisemään harmaata taloutta alihankintatoimialoilla ja vuokratyövoiman käytön yhteydessä pienentämällä erityisesti alipalkkoihin liittyvää verovuotoa ja niihin usein liittyvää työperäistä hyväksi-

käyttöä sekä ehkäisemällä mahdollisuutta lyödä laimin vero- ja sosiaalivakuutusvelvoitteita. Tilaajavastuulaki on nykymuodossaan lähinnä integriteetilaki, ei verovalvonnan keino harmaan talouden torjunnassa. Sitä pitäisi kehittää ketjuvastuun suuntaan.

Keskeisimmät elinkeinoelämän puolelta tulleet kehittämistarpeet liittyivät *tilaajavastuulain edellyttämien tietojen saantiin*. Yleinen näkemys oli se, että tilaajavastuulain ja hankintalain edellyttämät viranomais- ja vakuutustiedot tulisi saada sähköisesti, veloituksetta ja keskitetysti (KKK, RT). Rakennusteollisuuden käsityksen mukaan yritysten työmäärä on pysynyt kohtuullisena vain Suomen Tilaajavastuu Oy:n ansiosta. Toisaalta monissa yritysvastauksissa protestoitiin sitä, että tietojen hankkimisesta pitää maksaa yksityiselle toimijalle. Erityisen työläinä pidettiin ulkomailta hankittavia tietoja sekä työterveydenhuoltoa koskevaa todistusta, jota ei saa sähköisenä. Tieto liiketoimintakiellossa olevista pitäisi olla joko julkisesti tai ainakin kysyttäessä sähköisesti ja veloituksetta saatavilla.

Tilaajavastuutarkastusten tapoja tulisi kehittää sähköiseksi. Tilaajavastuuselvitykset voitaisiin toimittaa sähköisesti suoraan tilaajavastuutarkastajille, jotka voisivat hyödyntää niitä kohdevalinnassa. Riskianalyysejä tulisi tehdä myös valvontaviranomaisessa ja kohdentaa toimintaa riskikeskittyymiin (RT, Neste Oil).

Tilaajavastuuelvoitteiden hoitamisesta aiheutuu yrityksille merkittävää kuormitusta, koska lakia sovelletaan jokapäiväiseen sopimustoimintaan. Laki koetaan lisäksi vaikeaselkoiseksi ja lakiteknisesti epäonnistuneeksi. Tulisi tarkastella mahdollisuutta tarkistaa tilaajavastuulakia. Voitaisiin harkita lain soveltamisalan rajoittamista nostamalla sen euromääräistä soveltamiskynnystä tai niin, että se soveltuisi ainoastaan niillä aloilla, joilla harmaan talouden ongelmia esiintyy (EK).

Tilaajavastuulain edellyttämä työterveyshuoltoa koskeva ilmoitus on hankala, tietoja ei saa sähköisesti. Tilaajavastuupuolella olisi paljon tehtävissä digitalisaatiolla, esimerkiksi solmituista sopimuksista voisi mennä suoraan jäljennös tilaajavastuutarkastajille (RT).

6.3 Kuljetusalaan kohdistuneet toimenpiteet

Vuonna 2013 tavarankuljetuslakiin tehtiin joukko muutoksia, joiden tarkoituksena oli nimenomaan harmaan talouden torjuminen. Kyselyyn vastanneet SKAL ry:n jäsenyritykset pitivät kaikkien näiden merkitystä vähintään kohtalaisena tai melko suurena. Tärkeimpänä nähtiin selkeästi kansallisten kabotaasisäännösten voimaantulo.

Kuvio 7. Vastaajien arvio seuraavien epäterveen kilpailun ilmenemismuotojen merkityksestä kuljetusalan harmaan talouden torjunnassa asteikolla 5= erittäin suuri, 4= melko suuri, 3=kohtalainen, 2=melko vähäinen, 1=ei lainkaan merkitystä

Järjestys	Toimenpide	Keskiarvo
1	Kansalliset kabotaasisäännökset 2011/2013 (max 10 kuljetusta 3 kuukaudessa; kuljetusten määritelmä; tullin valvontavelvoite)	3,72
2	Suomalaisyrityksen toiseen EU-valtioon rekisteröidyn auton rekisteröintivelvollisuus Suomessa	3,57
3	Kuljetuksen tilaajan vastuuta koskevat säännökset (liikennelupa, alv-rekisteröinti, työnantajavelvoitteet)	3,51
4	Liikenneluvan ehtojen kiristäminen (työehtosopimusten laiminlyönnit, ketjukonkurssit)	3,50
5	Liikennelupavalvonnan tehostaminen (viranomaisen tarkistus vuosittain, oikeus verottajan tietoihin)	3,47
6	Liikennelupavelvoitteen laajentaminen v. 2014 mm. liikennetraktoreihin sekä muutto- ja hinauskuljetuksiin. 30 prosentin säännön poistaminen tavaraliikennelaista	3,21

SKAL ry:n mukaan liikennelupapakon laajentamisen merkitys on ollut erittäin suuri, samoin liikenneluvan ehtojen kiristäminen ja liikennelupavalvonnan tehostaminen. Viimeksi mainitussa Etelä-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen ja Verohallinnon harmaan talouden selvitysyksikön yhteistyöllä on ollut ratkaiseva merkitys. Myös kuljetuksen tilaajan vastuulla on suuri periaatteellinen merkitys, vaikkakaan yhtään tapausta ei ole toistaiseksi realisoitunut. Kabotaasia koskevien määräysten tiukentaminen vaikuttaa ennalta ehkäisevästi. Liikkuvan poliisin lakkauttamisen jälkeen kuljetusten valvonta on ollut pitkälti tullin varassa.

AKT ry arvioi merkittävimmiksi

- kuljetuksen tilaajan vastuuta koskevat säännökset (liikennelupa, alv-rekisteröinti, työnantajavelvoitteet)
- liikenneluvan ehtojen kiristämisen (työehtosopimusten laiminlyönnit, ketjukonkurssit) ja
- kabotaasia koskevien määräysten tiukentamisen kun puhutaan nykyisestä tilanteesta.

6.4 Ravintola-alaan ja muihin kassatoimialoihin kohdistetut toimenpiteet

Edellisen harmaan talouden ja talousrikosten torjuntaohjelman yhteydessä ehdotetut ravintola-alan harmaan talouden torjuntaan tarkoitetut toimenpiteet jäivät suurelta osin toteutumatta alkoholilain uudistuksen ja samalla siihen liittyvien toimenpiteiden lykääntyessä seuraavalle hallituskaudelle ja tyyppihyväksytyjen kassakoneiden käyt-

töönottoa koskevan ehdotuksen jäädessä toteutumatta. Lähinnä ravintola-alaa ja muita kassatoimialoja koskivat kuitinantovelvollisuus sekä velvollisuus maksaa palkka pankkitilille.

Ravintola-alan yrityksille lähetettyyn kyselyyn annetuissa vastauksissa näiden merkitys sijoittui kohtalaisen ja melko suuren välille (palkka pankkitilille 3,74/5 ja kuitinantovelvollisuus 3,24/5). Vapaamuotoisten vastausten lukumäärä oli 47. Niissä vaatimattomien resurssien ja väärän kohdentamisen vuoksi merkitys nähdään olemattomaksi. Vaiikutusta (kustannuksia ja työmäärä) koetaan olevan vain rehellisiin yrittäjiin. Valvonnan koetaan kohdistuvan liian vähän luvattomiin yrityksiin ja ns. riskikohteisiin. Tarkastusten ja valvonnan resurssit koetaan täysin riittämättömäksi. Positiivisia kommentteja ei ole.

7. Kolmen toimialan näkemykset harmaan talouden torjumiseksi tarvittavista toimenpide-ehdotuksista

Kolmen toimialajärjestön jäsenyrityksille tehdyissä kyselyssä kysyttiin yritysten mielipiteitä eräistä toimialaa koskevista esillä olleista toimenpide-ehdotuksista. Yrityksillä oli myös mahdollisuus esittää omia näkemyksiään.

7.1 Rakennusala

Rakennusalan yritykset olivat tarvittavista toimenpiteistä harvinaisen yksimielisiä. Lähes täysin samaa mieltä oltiin listassa ykkösenä olevasta ulkomaalaisille työnantajille asetettavista työnantajavelvoitteista, tilaajavastuulain ja hankintalain edellyttämien viranomais- ja vakuutustietojen saamisesta sähköisesti, veloituksetta ja keskitetysti sekä siitä, että kerran viranomaiselle annettu tieto olisi muidenkin viranomaisten käytettävissä.

Kuvio 8. Vastaajien mielipiteet seuraavista harmaan talouden torjunnan tehostamiseksi tehdyistä toimenpide-ehdotuksista asteikolla 5=täysin samaa mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 2=jossain määrin eri mieltä, 1=täysin eri mieltä

Järjestys	Kehittämisehdotus	Keskiarvo
1	Lähetettyjen työntekijöiden ulkomaisella työnantajalla tulisi olla Suomessa samat työnantajavelvoitteet kuin suomalaisillakin	4,62
2	Tilaajavastuulain ja hankintalain edellyttämät viranomais- ja vakuutustiedot tulisi saada sähköisesti, veloituksetta ja keskitetysti	4,57
3	Viranomaisvalvonta tulisi rationalisoida niin, että kerran viranomaiselle annettu tieto olisi muidenkin viranomaisten käytettävissä (esim. verottajalle annetut tiedot alihankkijoista tilaajavastuutarkastajien käytettävissä)	4,57
4	Lista liiketoimintakieltoon määrättyistä tulisi julkaista yleisesti saataville	4,55
5	Tilaajavastuulain tietoja välittävien palveluyritysten tulisi saada tiedot verottajalta sekä eläke- ja vakuutusyhtiöiltä sähköisesti ja ilman erityistoimenpiteitä	4,52
6	Verottajalle säädettävä velvollisuus tiedottaa ilmoitusvelvollisuuden avulla saaduista tuloksista	4,43
7	Verottajalle ilmoituksia lähettäneillä yrityksillä tulisi olla oikeus saada palautetieto ilmoituksiin sisältyvien yritysten rikkeistä ja laiminlyönneistä	4,30
8	Kaikkien työmaalla toimivien yritysten tulisi toimittaa pääurakoitsijalle tilaajavastuulain tarkoittamat selvitykset	4,23
9	Tilaajavastuulain valvonta olisi sähköistettävä ja tarkastukset suunnattava sinne, mistä sähköistä materiaalia ei saada	4,15
10	Rakennuspalveluista myönnettävän kotitalousvähennyksen määrää tulisi korottaa selvästi nykyisestä	4,11
11	Verottajan reaaliaikaisia tarkastuksia rakennustyömailla tulisi merkittävästi lisätä	3,72
12	Työsuojeluviranomaisten tarkastuksia työmailla tulisi merkittävästi lisätä	3,36

Sekä Rakennusteollisuus että Rakennusliitto olivat yritysten kanssa yhtä mieltä listan kärkipäässä olevien toimenpiteiden tarpeellisuudesta. Kummatkin korostivat ulkomai-

sille yrityksille asetettavia työnantajavelvollisuuksia, viranomaistietojen saannin tärkeyttä ja ilmoitusmenettelyn yksinkertaistamista niin, että kerran annettu tieto riittää.

Verottajan reaaliaikaisia tarkastuksia työmaille ei välttämättä tulisi lisätä, mutta ne tulisi kohdistaa paremmin käyttämällä hyväksi verohallinnolle lähetettävää ilmoitusmassaa. Myös työsuojeluviranomaisten tarkastuksissa kohdentaminen on tärkeää. Lukumäärätavoitteita ei pitäisi yrittää saavuttaa valitsemalla helppoja kohteita (RT).

Rakennuspalveluista myönnettävän kotitalousvähennyksen määrää voitaisiin korottaa nykyisestä. Asialla ei ole juurikaan merkitystä rakennusalan liikevaihdolle, mutta harmaan talouden torjunnalle sitäkin enemmän. Kotitalousvähennys vaikuttaa myös tavalisten kotitalouksien asenteesiin (RT). Kaksipiippuinen juttu; toisaalta kysymys on eräänlaisesta tulonsiirrosta parempituloisille, toisaalta vähennys on vaikuttanut pikku-firmojen käyttäytymiseen (RL).

7.2 Matkailu- ja ravintola-ala

MaRa ry:n jäsenille esitetyistä toimenpide-ehdotuksista suurinta kiinnostusta herätti alkoholilain soveltaminen pitopalveluyrityksiin, jonka merkitystä osa piti melko suurena. Muiden ehdotusten merkitystä pidettiin lähinnä kohtalaisena.

Kuvio 9. Vastaajien mielipiteet seuraavista harmaan talouden torjunnan tehostamiseksi tehdyistä toimenpide-ehdotuksista asteikolla 5=täysin samaa mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 2=jossain määrin eri mieltä, 1=täysin eri mieltä

Järjestys	Toimenpide	Keskiarvo
1	Alkoholilain soveltamisalan laajentaminen mm. pitopalveluyrityksiin	3,48
2	Henkilöstöpäiväkirja (luettelo päivittäin työssä olevista henkilöistä ja heidän työajoistaan)	3,05
3	Hallinnollisen seuraamusmaksun käyttöönotto anniskeluluvan peruuttamisen sijasta	3,05
4	Veronumeron käyttöönotto	3,02
5	Harmaan talouden torjuntaan erikoistuneiden alkoholitarkastajien virkojen perustaminen	2,89
6	Tyyppihyväksytyjen kassakoneiden käyttöpakko	2,85

Yrityksiltä kysyttiin myös heidän arviotaan näiden toimenpiteiden mahdollisesti toteutuessaan yritykselle aiheuttamasta hallinnollisesta taakasta. Arviot vaihtelivat melko vähäisen ja kohtalaisen välillä.

Yrityskyselyssä tähän kysymykseen vapaamuotoisen vastauksen antaneita oli 112. Suuri osa vastaajista kokee ehdotetut toimenpiteet rehellisiä yrittäjiä rasittavina, ei juuri vaikutusta epärehellisiin toimijoihin. Esiintyneitä ehdotuksia:

- ehdottomasti eniten mainintoja saa fyysisten tarkastusten lisääminen / sanktioiden kasvattaminen
- digitaalisesti älykkäät ratkaisut, viranomaisille reaaliaikainen valvontamahdollisuus esim. pilvipalvelun kautta, kannattavuusarvioinnit valvonnassa, viranomaistoiminnan yhdistäminen
- tukkuliikkeissä vain korttimaksumahdollisuus
- porkkana, joka ohjaa korttimaksun käyttöön, pyrkimys käteisrahan käytöstä eroon.
- valvonnan kohdentaminen riskikohteisiin ja uusiin yrityksiin
- TES:n keventäminen, sesonkiluonteisuuden huomioiminen työlainsäädännössä
- kannattavuusedellytysten parantaminen mm. alkoholilainsäädännöllä ja verotuksella.

Kuvio 10. Vastaajien arvio seuraavien ehdotettujen toimenpiteiden mahdollisesti toteutuessaan yritykselle aiheuttamasta hallinnollisesta taakasta asteikolla 5= erittäin suuri, 4= melko suuri, 3=kohtalainen, 2=melko vähäinen, 1=ei merkitystä

Järjestys	Toimenpide	Keskiarvo
1	Tyyppihyväksytyjen kassakoneiden käyttöpakko	2,80
2	Henkilöstöpäiväkirja	2,50
3	Veronumeron käyttöönotto	2,29
4	Alkoholilain soveltamisalan laajentaminen	2,02

MaRa ry:n mukaan moderni tyyppihyväksyty kassakonejärjestelmä online-toiminnolla olisi hyvä. Verottaja saisi helposti tietoa järjestelmän avulla. Henkilöstöpäiväkirjaa vierastetaan, sillä manuaalisesti tehtynä se olisi raskasta. Sähköisenä voisi toimia paremmin.

MaRa on toivonut viime hallituskauden aikana, että veronumero otettaisiin käyttöön. Samalla se on pyytänyt, ettei tarjoilijan koko nimeä laitettaisi esiin turvallisuussyistä. Alkoholilain soveltaminen pitää saada paremmaksi ja hallinnollinen seuraamusmaksu keventäisi menettelyä. Varoituksen ja määräaikaisen peruutuksen välillä on liian suuri aukko. Erikoistuneita alkoholitarkastajia tarvittaisiin.

PAM ry katsoo, että tyyppihyväksytyjen kassakoneiden käyttöpakolla on erittäin suuri merkitys ja se on ollut PAMin prioriteetti. Erityisesti Online-kassakoneet.

Henkilöstöpäiväkirjalla on melko vähäinen merkitys, kun taas veronumeron käyttöön-
otolla olisi melko suuri merkitys. Jos henkilöstöpäiväkirja ja veronumerovelvoite ovat
yhtä aikaa käytössä, on se suuri hallinnollinen taakka yrityksille. Nykyinen suomalai-
nen työaikakirjanpito täyttää jossain määrin saman tavoitteen, muttei silloin jos käytös-
sä on ulkopuolista alihankintatyövoimaa tai vuokratyövoimaa. Henkilöstökirjanpidon si-
jasta voisi veronumerovelvoitetta laajentaa ja täten torjua harmaata taloutta esimerkik-
si ravintola-alalla, sillä silloin ulkomainen työvoima kävisi ilmoittautumassa, saisivat
tunnukset ja rekisteröityisi kassatietoihin. MaRa ja kiinteistöpalvelut priorisoivat vero-
numeroa. Ilmoitusvelvoite on tässä tärkeä kriteeri.

Alkoholilain soveltamisalan laajentamisella mm. pitopalveluyrityksiin on PAM:n mukaan
melko suuri merkitys. Mahdollista catering-lupa olisi hyvä asia, sillä se selkeyttäisi peli-
kenttää.

Hallinnollisen seuraamusmaksun käyttöön otolla anniskeluluvan peruuttamisen sijasta
on kohtalainen merkitys. Se voisi helpottaa valvovien viranomaisten työtaakkaa, niin
että he voisivat tehdä tarkastuksia enemmän sen vuoksi, että laiminlyöntimaksu olisi
toimenpiteenä nopeampi suorituttaa kuin määräaikainen luvanperuutus. Jos peruutta-
misen uhka pienenee, voi se vaikuttaa myös negatiivisesti.

Harmaan talouden torjuntaan erikoistuneiden alkoholitarkastajien virkojen perustami-
sella olisi erittäin suuri vaikutus. Nykyisten resurssien kohdentaminenkin voisi parantaa
tilannetta.

7.3 Kuljetusala

SKAL ry:n jäsenille tehdyssä kyselyssä esitelyihin toimenpide-ehdotusten arvioinnista voidaan päätellä, että toimialalla on suuri tarve epärehellistä kilpailua hillitseviin toimenpiteisiin. Peräti seitsemään ehdotukseen tuli vastaukseksi ”täysin tai jokseenkin samaa mieltä”. Ylivoimaisesti suurimman kannatuksen saivat ulkomaisten liikennöitsijöiden toimintaan ja valvontaan liittyvät ehdotukset.

Kuvio 11. Vastaajien mielipiteet seuraavista harmaan talouden torjunnan tehostamiseksi tehdyistä toimenpide-ehdotuksista asteikolla 5=täysin samaa mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 2=jossain määrin eri mieltä, 1=täysin eri mieltä

Järjestys	Kehittämisehdotus	Keskiarvo
1	Suomen tulisi kehittää menetelmiä sakkojen perintään rajantakaisilta liikennöitsijöiltä	4,76
2	Suomessa tulisi ottaa käyttöön tienkäyttömaksu, joka palautettaisiin suomalaisille liikennöitsijöille	4,61
3	Suomen tulisi kehittää menetelmiä ja yhteistyötä ulkomaisten liikennöitsijöiden kuljettajapalkkauksen seurantaan	4,53
4	Suomen tulisi kehittää digitaalisia ratkaisuja rekisterikilpien ja lupatietojen tarkastukseen tien päällä	4,44
5	Tullille tulisi säätää oikeus asentaa seurantalaitte maahan saapuvaan tavarakuljetukseen	4,42
6	Tavaraliikenteessä tulisi ottaa käyttöön veronumero, joka helpottaisi ulkomaisten kuljettajien valvontaa	4,36
7	Valvovan viranomaisen ja syyttäjälaitoksen koulutukseen kuljetusalan harmaan talouden ilmiöissä tulisi panostaa enemmän	4,31
8	Poliisin tulisi perustaa erityinen raskaan liikenteen valvontaan erikoistunut yksikkö	3,84
9	Kotitalousvähennys tulisi ulottaa koskemaan muuttokuljetuksia	3,80
10	Viranomaisten tarkastuksia kuljetusalan yrityksiin tulisi lisätä	3,66
11	Kuljetusosalalla tulisi ottaa käyttöön käännetty arvonlisäverojärjestelmä	2,81

SKAL on täysin samaa mieltä toimenpiteiden tarpeellisuudesta, käännetyn arvonlisäverojärjestelmän osalta tosin hiukan varauksellisesti. Se näkee tärkeänä riittävät viranomaisresurssit ja niiden toiminnan priorisoinnin. Viranomaisten välisen tietojen vaihdon pitäisi olla sata prosenttisesti esteetöntä, hyvä esimerkki on saatu Harmaan talouden selvitysyksikön tietojen hyväksikäytöstä liikennelupavalvonnassa.

Tiemaksut tulisi ottaa käyttöön ja järjestää kamerakuvaus pääteille. Kuljetusyrityksillä voisi olla eräänlainen liikennevaloluokitus, jossa valvonta keskitettäisiin punaisiin. Tällaisesta on Englannissa hyviä kokemuksia.

Kabotaasiliikenteen keikkamääräysrajoituksen poistuminen on tuhoisaa kuljetusosalalle. Jos se poistuu, olisi entistä tärkeämpää löytää konkreettinen keino valvoa kabotaasiliikenteessä kuljettajien palkanmaksua. Kabotaasia harjoittavat yritykset pitäisi ehkä rekisteröidä Suomessa työnantajiksi. Pitäisi myös löytää keino valvoa asiakkaan vastuun toteutumista.

SKAL:n mukaan sääntelyn keventämiseksi kuljetusalalla olisi yksinkertaista muuttaa liikenneluvan voimassaoloaika viidestä vuodesta kymmeneen vuoteen. Siitä saataisiin selkeä hallinnollisen taakan kevennys ilman että valvonta heikkenisi, koska luvan kriteereitä valvotaan vuosittain.

AKT on täysin samaa mieltä seuraavista ehdotuksista:

- Poliisiin tulisi perustaa erityinen raskaan liikenteen valvontaan erikoistunut yksikkö.
- Suomessa tulisi ottaa käyttöön tienkäyttömaksu, joka palautettaisiin suomalaisille liikennöitsijöille (vinjetti-maksu).
- Tavaraliikenteessä tulisi ottaa käyttöön veronumero, joka helpottaisi ulkomaisten kuljettajien valvontaa.
- Verottajan ja tullin tarkastuksia kuljetusalan yrityksiin tulisi lisätä.

AKT toteaa olevansa normien ja pykälien ystävä: Se hyväksyy tarpeettomien sääntöjen purkamisen, mutta mitkä ovat ylimääräisiä normeja ja pykälä? AKT ei kannata esimerkiksi taksilupien poistamista asiakkaan sekä kuljettajan turvallisuuden kannalta.

Puhutaan myös palvelusopimusasetuksen mukaisesta joukkoliikenteen hoidosta ja velvoiteliikenteen olemassa olost. Miten koordinoitu joukkoliikenne tulisi hoitaa, jotta kaikki saavat palveluita? Nykyisiä sääntöjä ei AKT:n mielestä tulisi purkaa. Harmaan talouden selvitysyksikön keräämien tietojen hyväksikäytön mahdollisuus tulisi laajentaa nykyisestä.

8. Elinkeinoelämän ja palkansaajien järjestöjen sekä kuntasektorin odotukset seuraavalta talousrikostorjuntaohjelmalta ja käytännön toimenpide-ehdotukset

8.1. Elinkeinoelämää edustavat järjestöt

Elinkeinoelämän Keskusliitto

Talousrikosten seuraamusjärjestelmän selvittäminen kokonaisuutena; rikosoikeudelliset, hallinnolliset, taloudelliset sekä liiketoimintaan kohdistuvat seuraamukset ja niiden tosiasialliset täytäntöönpanomahdollisuudet ja seuraamukset.

Valvonta-, tutkinta- ja tuomioistuinprosessien nopeuttamisen tulisi edelleen olla keskeinen päämäärä sekä toiminnan vaikuttavuuden että kaikkien osapuolten oikeusturvan kannalta. Lainvastainen ja rikollinen toiminta pitää pystyä katkaisemaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa eikä niukkoja resursseja pitäisi kohdistaa toimintaan, josta ei ole odotettavissa mitään tosiasiallisia tuloksia. Valvontaresurssit tulisi kohdentaa tosiasialliseen toimintaan, ei sääntöjen mukaisesti toimivien yritysten osaan (ammattitaitoista viranomaisanalyysiä edellyttävää toimintaa).

Harmaan talouden torjuntaan osallistuvien viranomaisten pitäisi perustaa torjuntatoimenpiteensä yhteiseen uhkakuvaan ja yhteisiin strategisiin päämääriin.

Viranomaisten välisten tietojen käytön ja tietojen vaihdon esteiden ja rajoitteiden poistaminen olisi kustannustehokkain keino tehostaa harmaan talouden torjuntaa. Vaikka näissä asioissa on tapahtunut merkittävää kehitystä, paljon rajoitteita löytyy sekä säännösten että viranomaiskulttuurien seurauksena.

Liiketoimintakiellon tehostamista on jatkettava havaittujen epäkohtien poistamiseksi.

Veronumerojärjestelmän sanktiointia tulee kehittää siten, että myös työntekijät ovat vastuussa henkilötunnusteen pitämisestä sekä tietojen oikeellisuudesta.

Rikoshyödyn poisottamiseen liittyviä säännöksiä on tarkistettava käynnistettävän selvityksen pohjalta.

Rahanpesun torjuntaa varten annettujen ilmoitusten hyväksikäyttöä harmaan talouden torjunnassa on tehostettava mm. siten, että rahanpesuilmoitukset voitaisiin luovuttaa Verohallinnon ja tarvittaessa myös muiden viranomaisten käyttöön näiden lakisääteistä valvontatehtävää varten.

Onnistuneen ja tuloksellisen harmaan talouden torjunnan on oltava hallintoekonomisesti tehokasta ja sen tulee suuntautua nykyistä paremmin oikein valittuihin kohteisiin. Erityisesti rakennustyömailla ja ravintola-alalla tapahtuvaa suoraa ja oikea-aikaista vi-

ranomaisvalvontaa tulee edelleen lisätä. Työsuojeluviranomaisten ja verotarkastajien suorittaman valvonnan tulee näkyä ja tuntua. Esimerkiksi ulkomaisen työvoiman määrän voimakas kasvu rakennusallalla edellyttää työehtoja ja verotusta valvovien viranomaisten resurssien vahvistamista.

Erityisen tärkeää on huolehtia siitä, että nykyiset ja mahdolliset uudet harmaan talouden torjuntatoimenpiteet eivät aiheuta rehellisesti toimiville yrityksille kohtuutonta hallinnollista taakkaa. Hallinnollisen taakan voimakkaasta lisääntymisestä voidaan mainita esim. rakentamisen ilmoittamisvelvollisuus, joka on aiheuttanut yrityksille kymmenien miljoonien lisäkustannukset.

Harmaassa taloudessa on enenevässä määrin kyse rikollisesta toiminnasta. Tällaisen toiminnan kitkemiseksi koko viranomaiskoneiston, mukaan lukien vero-, työvoima-, työsuojelu-, poliisi- ja oikeushallinto sekä syyttäjälaitos, resurssit ja toimenpiteet on kohdennettava oikein.

Lainsäädäntövelvoitteiden ja viranomaisohjeistuksen noudattaminen edellyttää myös panostusta yritysten koulutukseen ja neuvontaan. Koko yhteiskunnan tietoisuutta harmaan talouden aiheuttamista ongelmista on edelleen lisättävä.

Finanssialan Keskusliitto

Ohjelman ei tulisi olla verottajavetoinen, keskeisesti verolainsäädännön lisäämistä.

Tilaajavastuulain kiertäminen on helppoa: perustetaan aina uusi yritys. Ei ole verovelkaa, eikä näy ruttuista historiaa. Puhtaat yritykset saavat toiminnan vastuuvakuutukset ja lakisääteiset vakuutukset. Eri asia on, maksetaanko niitä koskaan. Tilaajavastuulain tarkoittama yksi luokka on perustettava pikaisesti ja sen on yhdistettävä yritysten taustahenkilöiden toimintaa nykyistä enemmän.

Tietojenvaihto elinkeinoelämän ja viranomaisten kesken ja tietojen luovutusmahdollisuudet yksityiselle sektorille tulisi mahdollistaa nykyistä paremmin.

Liiketoimintakieltolaiset henkilötunnuksineen tulisi saattaa nykyistä julkisempaan rekisteriin, siitä hyötyvät kaikki.

Kokonaisvaltainen tarkastelu julkisista hankinnoista mm. järjestäytyneen rikollisuuden torjunnan kannalta on tehtävä ja hankintalakia rukattava sen mukaan.

On löydettävä rehellistalouteen kannustavia asioita. Kiellot eivät saa olla ainoa keino.

Strategialuonnoksessa on liian paljon passiivimuodossa olevia lauseita, jotka hokevat ”selvitetään ja selvitetään..” Ne pitäisi muuttaa aktiivimuotoon ja oikeaa tekemistä.

Keskuskauppakamari

Viranomaisten yhteistyötä tulisi parantaa ja yhteistyön esteitä tulisi poistaa myös lainsäädäntöä kehittämällä. Viranomaisten nykyisiä torjuntatoimia tulisi kehittää ja valvontatapahtumia tulisi lisätä.

Yritysten hallinnollista taakkaa tulisi keventää mm., ilmoitusvelvollisuuksien päällekkäisyyksiä poistamalla.

Kiinteistöyönantajat ry

Toimialalle tulisi saada rakennusalan mukainen veronumerokäytäntö. Kiinteistöalan yritykset ovat jo osin menettelyssä toimiessaan rakennustyömailla. Menettely selkeyttää toimintaa.

Kotitalousvähennys tulisi saattaa Ruotsin mallin mukaiseksi. Se torjuu harmaata taloutta tehokkaasti. Vähennyksen euromääräinen korotus tulisi nostaa aiemmalle tasolle ja vähennys tulisi saattaa talouskohtaiseksi.

Verovelkarekisteriin merkittävä määrä tulisi suhteuttaa yrityksen liikevaihtoon.

Liiketoimintakieltolain säännöksiä tulisi terävöittää ja valvontaa tehostaa.

Tilaajavastuutarkastuksia tulisi tehostaa ja ulottaa alan järjestäytymättömään osaan. Tilaajavastuulaki tulisi saattaa koskemaan myös yksittäisiä ammatinharjoittajia ja sen vaatimukset pitäisi ulottaa koskemaan myös yksityishenkilöiden rakennushankkeita.

Tiedonkulun esteiden poistaminen viranomaiselta yrityksille/järjestöille = viranomaisten tiedon luovuttamista koskevien sääntöjen kehittäminen.

Lainsäädäntöä tulisi kehittää yritysten tekemien ilmoitusten osalta yhden luukun periaatteen mukaiseksi, päällekkäisilmoitusten määrää tulisi karsia ja viranomaisverkoston tiedonkulkua tulisi lisätä sekä tiedonvaihtoon liittyviä lainsäädännöllisiä esteitä tulisi purkaa.

Rakennusteollisuus RT ry

Rakennusalalle ei uutta vaan nykyiset systeemit on saatava toimimaan. Ilmoitusmenettelyn hyödyt on saatava irti. Viranomaisten yhteistyön esteiden purkaminen on tärkeä, kokemusten ja tietojen vaihtoa lisää. Viranomaisten tietojen saanti- ja antomahdollisuuksia tulisi lisätä. Digitalisaatiota tulisi kehittää.

Suomen kuljetus ja logistiikka SKAL ry

Toimenpide-ehdotukset on selostettu luvussa 7.3.

Suomen Yrittäjät ry

Tavoitteista harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjumiseksi vallitsee luonnollisesti yksimielisyys. Viime vuosina on toteutettu merkittävä joukko toimia ja nyt tulisi kiinnittää huomio erityisesti uusien velvoitteiden sujuvuuteen. Tulisi myös koota selvitystä siitä, kuinka hyvin keinot ovat tuottaneet tuloksia. Yritykset ovat motivoituneita toteuttamaan mm. tarvittavia taustatietojen tarkastuksia, jos tiedetään, että ne todella poistavat epäterveitä ilmiöitä. Muussa tapauksessa harmaa talous ehkä vain siirtyy muualle, ja velvoitteensa hoitavat joutuvat hoitamaan merkittävää byrokratiaa varsinaisen yritystoimintansa ohella.

Uuden velvoitteidenhoidon tarkastusyksikön osalta olemme periaatteessa samaa mieltä kuin verovelkarekisterin perustamisesta. Eli yhteiskunnan edellyttäessä lisääntyvästi taustatietojen tarkastuksia on kohtuullista, että näitä saadaan maksuttomina julkisina palveluina. Näiden tulee kuitenkin toimia kohtuullisesti, eli eivät saa tarpeettomasti leimata tai estää yritystoimintaa. Onko uusi rekisteri tai muu joustavuuden lisääminen tietojen saamiseksi se oikea tapa, sitä tulee pohtia. Sinänsä olisi kyllä hyvä, että kaivattavat selvitykset ja tiedot saisi yhdestä julkisesta paikasta. Nykymallissahan rehelliset toimijat kustantavat selvitysten saannin kokonaan itse. Joka tapauksessa tiedot tulisi saada joustavasti ja ilman lisäbyrokratiaa.

Kaiken kaikkiaan velvoitteiden suorittamisen yksinkertaisuus on tärkeä. Tehtäviä tulee siksi tarkastella kriittisesti ja asettua pienyrittäjien asemaan

8.2 Palkansaajia edustavat järjestöt

Akava ry

Tärkeää on poliittinen halu saada tuloksia. Kunnianhimoitason täytyisi pysyä, onko varaa jättää tämän kokoinen verovaje?

Tarvitaan selkeä tavoiteasetanta. Riittävän keskusjohtoisesti vietävä eteenpäin, ei pirstalointia. Tarvitaan myös toimintaohjelman vastuu jollekin ministerille. Harmaan talouden torjunta voisi olla digitalisaation kärkihanke.

Kanneoikeus toivottava, alipalkkauksen kriminalisointiin ei linjaa. Työmarkkinaosapuolten pitäisi saada tästä yhteinen näkemys.

Toimenpiteitä:

- Viranomaisvalvonnan tehostaminen resursseja lisäämällä on tärkeää. Vaikka tuloksia on vaikea saada, tulokset ovat vielä huonommat, jos nostetaan kädet pystyyn. Tiedonsaantioikeuksien lisääminen tuo järkevämpää käyttöä resursseilla.
- Whistleblower direktiivi; ilmiantajien suoja pitäisi järjestää.
- Velvoitteidenhoitoselvityksiä koskevien selvitysten yksinkertaistaminen tiedonvaihdon helpottamiseksi.

- ETK:n ja eläkelaitosten sekä tapaturmavakuutuslaitosten tietojensaantioikeus velvoitteidenhoitoselvityksiin että saadaan viranomaisketju kuntoon.

Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT ry

AKT lisäisi valvonnan resursseja. Lisäksi AKT kannattaa liikkuvan poliisin palauttamista.

- AKT on kannattanut useita vuosia raskaaseen liikenteeseen erikoistuneen poliisiyksikön perustamista.
- Viranomaisten vielä tiiviimpi yhteistyö - Tullin, verottajan ja rajavartiolaitoksen tehokkaampi koordinointi ja yhteistyö. Luonnollisesti poliisin ja raskaan liikenteen valvontayksikön pitäisi tehdä tiivistä yhteistyötä.
- Alipalkkauksen kriminalisointi – työehtosopimuspoliittinen linjaus. Pitäisi olla konkreettiset sanktiot, kuten liikenneluvan menetys taikka sanktiomaksu, joka olisi vähintään viisinumeroinen luku. Tällöin harmaa talous ei enää houkuttelisi, ja tämä motivoisi noudattamaan sopimuksia.
- Kabotaasiliikenteen nykyisten säädösten ylläpito myös jatkossa. Ruotsin mallin mukaan pitäisi saada välittömiä seurauksia laittomille toimijoille – välitön seuraus, kuten tuntuva sanktio.

Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL ry

Pitkäjänteisyyden tulisi näkyä harmaan talouden torjuntaohjelmassa, miten harmaata taloutta tulisi torjua jatkossa. Yli hallituskausien menevät harmaan talouden torjuntaohjelmat, joille on myös annettu rahoitus.

Viranomaisten resurssien turvaaminen, tietojenvaihdon ja yhteistyön kehittäminen sekä sähköisen maailman hyödyntäminen ovat tärkeitä asioita harmaan talouden torjunnassa.

Viranomaisten osaamiseen ja koulutukseen tulisi keskittyä.

Mitä riskejä normien purku pitää sisällään harmaan talouden torjunnassa? Arviointi tulisi ottaa mukaan lainsäädännön uudistamistyöhön.

Kuka/mikä taho kantaa kokonaisvastuun harmaan talouden torjunnasta? Mikä on TEM:n, sisäasianministeriön ja PM:n rooli?

Julkisen sektorin oma toiminta ja avautuminen tulisivat olla erityisen tarkastelun kohteena. Hankinta, tilaajanvastuu ja korruptio – miten ne ovat mukana riskikartassa? Miten nämä näkyvät kuntien sisäisessä tarkastuksessa (esim. tehtyjen sopimusten oikeellisuutta ja toteutumista)? Tämä on sääntely-, koulutus- ja osaamiskysymys. Julkisen sektorin pitäisi huolehtia velvoitteistaan ja pelisääntöjen noudattamisesta.

- Selkeiden koulutuspolkujen rakentaminen, jonka kautta maahanmuuttajat integroituvat nopeasti työelämään.

- Iso kysymys on paperittomien pakolaisten tilanne, jotka jäävät Suomeen. Yleinen poliittinen tilanne on hyvin tulehtunut, eikä keskustelua aiheesta käydä kovinkaan rakentavasti. Nykyiset resurssit eivät riitä tilanteen valvontaan
- Perinteinen valvonta on aika pientä ja seulonnat ovat vähentyneet, vaikka digitalisaatio on nopeuttanut prosesseja. Virastoilla ja viranomaisten kustannuksissa on koko ajan leikkurit päällä, niin henkilöstön kuin toimintojen puolella, jonka vuoksi valvonta heikkenee.
- Mikä on etujärjestöjen rooli tulevaisuudessa? Tätä joudutaan pohtimaan tulevaisuudessa. Onko työnantaja- ja elinkeinoyrjestöillä tulevaisuudessa erilainen rooli kuin nykyisin. Tämä voisi edesauttaa sitä, että kaikki yritykset toimisivat samalla pelikentällä. Viranomaisvalvonta on kuitenkin ensisijainen.
- Kiinteistö- ja siivouspuolella sekä sosiaalipuolella on paljon pieniä yrityksiä ja niiden valvonta on todella vaikeaa ja niihin liittyy paljon harmaata taloutta ja alipalkkausta. Työntekijöiden näkökulmasta isot yritykset ovat hyvin järjestäytyneitä ja niissä tiedonsaanti toimii hyvin.
- Kiinnijäämisriskiä on pyrittävä nostamaan, se on jopa tehokkaampi keino kuin itse rangaistukset.
- Tiedonvaihtoa eri viranomaisten välillä tulee lisätä, tarkentaa ja parantaa. Tällöin tullia, rajavartiolaitosta taikka rikosseuraamuslaitosta ei tule jättää viranomaisten tiedonvaihdon ulkopuolelle.

Metallityöväen Liitto ry

Harmaassa taloudessa liikkuu todella suuret määrät verotuloja ja jos verotulojen menetyksestä saataisiin vaikkapa edes osa takaisin, olisi se todella merkittävä määrä. Tämän vuoksi harmaan talouden torjuntaohjelmia ei voi lopettaa.

Annetaan riittävän vapaat kädet strategiatyöryhmälle rakentaa hyvä harmaan talouden torjuntaohjelma.

Resursseja tulisi antaa toimintaan ja henkilöihin ja halua tehdä muutoksia. Pitäisi pysyä tunnustamaan, että harmaata taloutta esiintyy Suomessa, sillä on selvää, että harmaan talouden vuoksi menetetään paljon verotuloja.

Poliisin toiminnassa talousrikospuolelle pitäisi antaa enemmän resursseja.

Resursseja täytyisi lisätä harmaan talouden torjumiseksi. Yksi keskeinen on kansainvälisen yhteistyön kehittäminen. Rötöstä ei saisi jättää selvittämättä vain sen takia, että rikoksenteikijä on poistunut maasta.

Tietojen saantimahdollisuuksia tulisi lisätä ja viranomaisten välistä tiedonantoa kehittää. Velvoitteenhoitoselvitysrekisteri on keskeinen asia, jotta tänne tulevien yritysten velvollisuuksien tarkistaminen helpottuisi. Tätä pitäisi ehdottomasti viedä eteenpäin. Ainakaan kukaan ei voisi enää väittää, etteivät he tienneet asiasta.

- keskeistä on, että luodaan yhteiset kansainväliset pelisäännöt joita noudatetaan
- järjestöjen kanneoikeus

- tilaajavastuulain tiukentaminen
- valvonnassa tulisi olla riittävät resurssit ja pitäisi luoda valvontarekisteri.

Palvelualojen ammattiliitto PAM ry

Pitäisi panostaa konkreettisiin toimiin ja valita muutama strateginen toimi, joihin ihan selkeästi panostetaan ja joista annetaan selkeät toimintaohjeet viranomaisille ja ministeriön valmisteleville virkamiehille.

Alkoholitarkastajien toimivaltakysymykset. Nykyisen alkoholilain uudistuksen mukana ei tule lupaa tarkistaa paikkoja, joissa ei ole alkoholinmyyntilupaa.

Kiinteistöpalvelualalla, erityisesti siivousalalla ja turvallisuusalalla, on tilaajanvastuulaki tärkeässä asemassa, sillä alojemme henkilöstö työskentelee asiakkaan tiloissa yleensä silloin kun asiakas ei ole itse paikalla. Tästä syystä sopimuksen aikainen vastuu tulisi olla tilaajanvastuulain ytimessä.

Alipalkkauksen kriminalisointi on yksi tapa torjua harmaata taloutta ja estää työntekijöiden hyväksikäyttöä. Ennaltaehkäisi työsyryntää ja verovuotoa alipalkkojen maksamisen näkökulmasta.

Hankintadirektiivin implementointi etenee omalla painollaan ja toivotaan, että asia pysyy myös siinä edelleen relevanttina.

PAM:n ehdotukset konkreettisiksi toimiksi ovat:

- online-kassarekisterijärjestelmät ravintola-alalle
- kiinteistöpalvelualalla ja osittain myös ravintola-alalla veronumerovelvoitteen laajentaminen
- kiinteistöpalvelualan veronumerovelvoitteen osalta palvelusopimusten tietojen ja työntekijätietojen raportointivelvoite (eli vastaava raportointivelvollisuus kuin rakennusalalla on urakka- ja työntekijätietojen osalta)
- tilaajavastuulaki ei alihankinta-aloilla toimi tällä hetkellä
- alipalkkauksen kriminalisointi.

Rakennusliitto ry

Viranomaistoiminnan rationalisointi ja tietojen kulku, kerran ilmoitetun tiedon pitäisi riittää. Tiedonvaihdon esteiden poistaminen. Alan pitäisi saada itse suunnitella toimenpiteet.

Lähetettyjen työntekijöiden työnantajan velvollisuudet pitäisi saada samoiksi kuin suomalaisilla.

Pelkona ovat EU:n tasolla piilevät ehdotukset kuten se, että työntekijä voitaisiin lähettää oman maan työehtosopimuksilla tai että yritys voitaisiin perustaa euron pääomalla.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry

Harmaan talouden sijaan tulisi nostaa verovaje, ml. aggressiivinen verosuunnittelu, eduskunnan 26.9.2012 hyväksymän kannanoton mukaisesti. Tarvitaan uusi, loppuvuorokauden kattava torjuntaohjelma, joka sisältää myös korruption torjunnan. Istuvan hallituksen tulisi antaa joka vuosi selonteko verovajeen ja korruption torjunnan saavutuksista ja haasteista.

Alipalkkaus, työaikaerikkomukset ja työnantajamaksujen välttely on kitkettävä työmarkkinoilta. Myös verojen ja muiden velvoitteiden välttely vääristää markkinoita ja heikentää rehellisten yrittäjien kilpailukykyä.

Hallituksen tulisi varata harmaan talouden ja talousrikosten torjuntaan riittävät viranomaisresurssit, joiden tehtävänä on valvoa, että yritykset täyttävät työnantajina ja sopimusosapuolina lakisääteiset velvoitteensa.

Veronumeron käyttö pitäisi laajentaa koskemaan kaikkia toimialoja ja työsuojelun valvoa.

Hallituksen on edistettävä online -kassarekisterijärjestelmien käyttöönottoa majoitus- ja ravitsemisalalla

Ravintola-ala toimijoilta ja työntekijöiltä tulisi edellyttää veronumerotunnisteen käyttöä. Veronumeron hankkimisen myötä erityisesti alan ulkomaalaistaustaiset toimijat ja työntekijät sekä ulkopuolinen työvoima saataisiin nykyistä paremmin rekistereiden piiriin, mikä tehostaisi viranomaisvalvontaa.

Tilaajavastuulakia on uudistettava kokonaisuudessaan. Sopimuksenaikaisella vastuulla pystyttäisiin nykyistä merkittävästi paremmin ehkäisemään harmaata taloutta alihankintatoimialoilla ja vuokratyövoiman käytön yhteydessä pienentämällä erityisesti alipalkkoihin liittyvää verovuotoa ja niihin usein liittyvää työperäistä hyväksikäyttöä sekä ehkäisemällä mahdollisuutta lyödä laimin vero- ja sosiaalivakuutusvelvoitteita.

Tilaajavastuuta on täydennettävä koko alihankintaketjun kattavalla ketjuvastuulla (Hollannin malli).

Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry

On tärkeää, että työ (harmaan talouden torjunta) jatkuu.

Jonkin tahon pitäisi ohjata yhteistyötä keskitetysti, jotta se todella olisi jonkun hallussa. Työmarkkinajärjestöjen mukaan ottaminen ja sitouttaminen olisivat hyväksi. Yhteistyön lisääminen ja tiedonlevitys voisi parantaa tilannetta. Ohjelmassa voisi keskittyä ratkaisemaan ongelmat liittyen tietojen vaihtoon, rekisteriasioissa ja salassapidossa. Siihen problematiikkaan pitäisi saada parannusta ja kehitystä.

Selvityksiä ja tutkimuksia pitäisi tehdä enemmän.

Viranomaisten resursseja tulisi arvioida tarkemmin – kuinka paljon viranomaisten resursseja käytetään harmaan talouden torjumiseen suoraan taikka välillisesti. Vertailuja tulisi tehdä muiden Pohjoismaiden välillä. Kansainvälinen yhteistyö korostuu Pohjoismaiden ja EU:n välillä ja siinä on otettava askelia eteenpäin.

Tulisi pohtia, pitäisikö kesken hallituskauden tehdä suppeampi selvitys harmaan talouden torjuntaohjelmasta, jotta jotain ehdittäisiin tehdä. Ohjelmissa on ollut paljon laajoja tavoitteita, mutta nyt pitäisi valita tiettyjä painopisteitä, mihin keskittyä.

8.3 Kuntasektori

Espeen kaupunki

Harmaan talouden torjuntaa edesauttavan tiedon saamista erityisesti verottajan suunnasta tulisi helpottaa ja kehittää. Ongelma aktualisoituu erityisesti julkisissa hankinnoissa. Tiedonkulkua ylipäätään olisi kehitettävä, yhden luukun periaate olisi toteutettava.

Helsingin kaupunki

Kaupungilla on lakisääteisiä tiedonantovelvollisuuksia. Järjestelmät pitäisi saada yhteen sovitettua keskenään. Tietojen antaminen pitäisi olla valtionhallinnon osalta keskitetty yhteen paikkaan, josta valtiolla, veroviranomaisella AVI tarkastajilla jne. on mahdollisuus ne hakea.

Toisaalta kunnille tulisi säätää oikeus saada tietoa verohallinnolta aliurakoitsijoistaan, mikäli tiedoilla voi olla merkitystä toimeksiantoihin, sopimuksiin jne. Verottajalle ilmoituksen lähettäneillä tahoilla tulisi olla oikeus saada palautetieto yrityksen mahdollisista rikkeistä ja laiminlyönneistä.

Lähetetyille työntekijöille samat työnantajavelvoitteet kuin suomalaisillakin on. Hankintalaki ei toimi parhaalla mahdollisella tavalla, mikä hidastaa prosesseja. Prosesseja pitäisi kyetä jouhevoittamaan. Liiketoimintakieltoon määrätyt tulisi julkaista paremmin näkyville, myös tietojen eläkevakuutusyhtiöiltä tulisi olla saatavilla.

Kuntaliitto

Tilaajavastuulain käytännön soveltaminen on haasteellista johtuen siitä, että hankintalainsäädännössä ja tilaajavastuulainsäädännössä on täysin erilaista terminologiaa ja tästä syystä niiden yhteensovittaminen on vaikeaa. Tilaajavastuulain mukaisten selvitysten pyytäminen tulisi olla helpompaa.

Verottajalle tietoja antaneen luovuttajan pitäisi saada tietoa siitä, mitkä yritykset ovat toimineet harmaalla alueella. Jossain tapauksissa on luovuttajalle relevanttia saada dataa myös takaisin. Hankintapuolella olisi mahdollisuus pois sulkea seuraavasta kilpailusta sellainen taho, joka ei ole toiminut ammattimaisesti, taikka sopimuksen täyt-

tämisessä on ollut vakavia rikkeitä tai virheitä. Palautetiedoista voisi olla etua, mikäli tässä olisi selkeä syy-seuraussuhde.

Vantaan kaupunki

Kaupungilla tulisi olla oikeus saada nykyistä laajemmin palautetietoja verottajalta. Se kehittäisi toimintaa ja toimisi ennaltaehkäisevästi, riskienhallinnan ja harmaan talouden torjunnan näkökulmasta. Tiedot tulisi saada nykyistä laajemmin myös eläkevakuutusyhtiöiltä. Ne tulisi saada sähköisesti, kuluitta ja vaivatta.

Viranomaiselle kerran annettujen tietojen tulisi olla muiden lakisäätteistä toimintaansa suorittavien viranomaisten haettavissa omiin viranomais selvityksiin. Yhden luukun periaate on käynnistettävä. Tilaajavastuulain yms. edellyttämien tietojen saaminen olisi niin ikään oltava helposti yhdestä paikasta saatavissa, veloitusetta

Hankintalain ja tilaajavastuulain muodostamaa rakennelmaa on kokonaisuudessaan yksinkertaistettava. Toiminta tulisi kehittää nykyistä enemmän myös pientä rakentajaa palvelevaksi. Nykyinen järjestelmä rakenne tukee suurten rakennusyriytysten ”ylivaltaa” mm. kilpailutuksissa. Vaadittavien tietojen hakeminen ja raportointi rasittaa pieniä yrityksiä merkittävästi suuryrityksiä enemmän.

9. Yhteenveto ja johtopäätökset

9.1 Yleiskuva

Sekä haastatteluissa että yrityskyselyissä yrityksiin suoranaisesti kohdistuvien perinteisten rikosten muodostamaa uhkaa pidettiin melko vähäisenä. Esille nousivat lähinnä tietoturvaohjat ja verkkorikollisuus. Huolestuneempia oltiin yritystoimintaan yleisemmin kohdistuvista uhkista, kuten rahanpesusta, korruptiosta ja ulkomaalaisten yritysten toiminnan läpinäkyvyydestä.

Haastatteluissa palkansaajajärjestöt korostivat kansainvälisten yritysten harjoittaman veronkierron ja aggressiivisen verosuunnittelun merkitystä. SAK haluaisi aggressiivisen verosuunnittelun mukaan verovajeen laskentaan. Sekä elinkeinoelämää edustavat järjestöt että palkansaajajärjestöt olivat yhtä mieltä erilaisilla työ sopimuksilla ja pelinsäännöllä toimivien ulkomaalaisten yritysten muodostamasta uhkasta sekä yritysten kilpailuneutraliteetin että palkansaajien aseman kannalta.

Haastateltujen arvioissa harmaan talouden koosta ja merkityksestä oli jossain määrin painotuseroja siten, että palkansaajajärjestöt korostivat enemmän sen aiheuttamaa verovajetta ja yhteiskunnan rahoitustarvetta, elinkeinoelämän järjestöt taas vaikutuksia yritysten kilpailuneutraliteetin kannalta. Harmaan talouden arvioitiin tulevan kasvamaan ja sen torjunnan vaikeutumaan kansainvälistymisen ja digitalisoitumisen myötä. Kolmen kyselytutkimukseen valitun riskitoimialan (rakennusala, matkailu- ja ravintola-ala sekä kuljetusala) osalta sekä toimiala- että palkansaajajärjestöt olivat yhtä mieltä harmaan talouden aiheuttamista ongelmista ja sen torjunnan tarpeellisuudesta.

Harmaan talouden aiheuttaman kilpailuhaitan merkitys nousi kaikilla kolmella riskitoimialalla selkeästi muita uhkia suuremmaksi lukuun ottamatta kuljetusalan palkkiotasoltaan tai muilta ehdoiltaan epäreiluja kuljetussopimuksia. Tämän, alan epäsymmetrisestä kilpailutilanteesta (paljon pieniä yrityksiä kilpailemassa muutamien suurten toimeksiantajien kuljetuksista) johtuvan tekijän katsottiin osaltaan olevan houkuttelemassa yrityksiä harmaaseen talouteen ja työaikalainsäädäntöön kohdistuviin väärinkäytöksiin. Suurena ulkopuolisena uhkana nähtiin kabotaasiliikenteen väärinkäyttö.

Rakennusalalla sekä yritykset että alaa edustavat järjestöt arvioivat tilanteen jossain määrin parantuneen alalla toteutettujen harmaan talouden torjuntatoimenpiteiden ansiosta. Tästä huolimatta 56 % vastanneista yrityksistä piti harmaan talouden aiheuttamaa kilpailuhaittaa vähintään kohtalaisena. *Matkailu- ja ravintola-alalla* vastaava osuus oli 61 %, mikä kuitenkin merkitsi selvää vähennystä vuonna 2010 tehdyn tutkimuksen 88 %:in verrattuna.

Harmaan talouden kannalta selkeimpänä riskialana voidaan pitää *kuljetusalaa*. Vastaajista 59,5 % arvioi kuljetusalan harmaan talouden kasvaneen selvästi tai ainakin jonkin verran viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana. Peräti 71 % arvioi harmaan talouden kasvavan seuraavien 5 vuoden aikana. Kuljetusyritysten käsitykset alan harmaan talouden kehityksestä ovat vuosina 2003, 2010 ja 2016 tehdyissä kyselyissä

muuttuneet koko ajan huonompaan suuntaan ja ennuste tulevasta kehityksestä näyttää vielä synkemmältä.

9.2 Arviot harmaan talouden torjunnassa toteutettujen toimenpiteiden merkityksestä

Rakennusalalla toteutettujen toimenpiteiden (veronumerot, kulunvalvonta, alihankkijoiden ja palkansaajien ilmoitusvelvollisuus) merkitystä pidettiin tilaajavastuulain ohella melko suurena tai kohtalaisena. Toisaalta nimenomaan ilmoitusvelvollisuuksien katsottiin aiheuttavan yrityksille merkittävää lisätyötä, jonka mielekkyyttä useissa vastauksissa ihmeteltiin. Erityistä huolta ja mielekkyysepäilyjä herätti se, ettei ilmoitusvelvollisuudella saavutetuista tuloksista ole saatu Verohallinnolta juuri mitään tietoja. Haastattelussa ja kyselyissä tuli esiin useita ilmoitusmenettelyyn liittyviä ongelmia ja parannusehdotuksia. Elinkeinoelämän Keskusliitto ja Keskuskaupakamari esittivät kokonaisarvion tekemistä ilmoitusmenettelyn toimivuudesta.

Ravintola-alalla kuitinantovelvollisuutta pidettiin merkitykseltään kohtalaisena, mutta enemmänkin tietoisuuden levittäjänä kuin varsinaisesti harmaan talouden paljastajana. Velvollisuudella maksaa palkka pankkitilille nähtiin olevan jossain määrin enemmän merkitystä.

Kuljetusalalla vuonna 2013 harmaan talouden torjumiseksi toteutettujen uudistusten (kansalliset kabotaasisäännökset, liikennelupavelvollisuuden laajentaminen ja valvonnan tehostaminen sekä tilaajan vastuu) merkitystä pidettiin vähintään kohtalaisena tai melko suurena. Vastaavasti suurta huolta herätti pelko kansallisten kabotaasisäännösten poistumisesta.

9.3 Ehdotukset harmaan talouden torjunnan tehostamiseksi

Haastatteluissa aivan keskeisenä teemana tuli esiin tietojen saannin ja tiedonkulun parantaminen. Tämä sisältää kolmen tyypistä asioita:

- Viranomaisten keskinäisen tietojenvaihdon parantaminen ja tiedonvaihdon esteiden poistaminen. Mm. rahanpesutietojen laajempi käyttö viranomaistehtäviin olisi sallittava.
- Yritysten oikeus saada viranomaisilta tilaajavastuulain ja hankintalain johdosta tarvittavat tiedot maksutta, sähköisesti ja yhdestä paikasta sekä viranomaisten velvollisuus antaa yrityksille palautetietoa esimerkiksi näiden lähettämiin ilmoituksiin sisältyvien sopimuskumppaneiden laiminlyönneistä, mikäli näillä voi olla vaikutusta yritysten toimintaan tai turvallisuuteen.
- Yritysten oman tietojenantovelvollisuuden yksinkertaistaminen ja keventäminen siten, että kerran annettu tieto olisi kaikkien sitä tarvitsevien ja siihen oikeutettujen käytössä. Sekä tietojenantovelvollisuutta että tietojen hyväksikäyttöä voitaisiin merkittävästi tehostaa digitalisaatiota hyödyntämällä. Lukuisissa vastauksissa pidettiin tärkeinä viranomaisten riittäviä valvontaresursseja ja niiden käyttämistä re-

aaliaikaiseen valvontaan sekä toimivaa, aktiivista ja hyvin kohdennettua viranomaisyhteistyötä.

Tilaajavastuulain kehittämistarpeet tulivat esiin useissa vastauksissa. SAK toivoi sen kehittämistä ketjuvastuun suuntaan, elinkeinoelämän järjestöt lähinnä tietojen saannin ja menettelyjen helpottamista.

Veronumeroiden käyttöönottoa haluttiin laajentaa rakennusalan lisäksi myös mm. ravintola-, kiinteistöpalvelu- ja kuljetusaloille sekä metalliteollisuuteen.

Palkansaajajärjestöt korostivat alipalkkauksen kriminalisoinnin tärkeyttä ja Metalliliitto sekä Akava myös järjestöjen kanneoikeutta.

Toimialakohtaisina toimenpide-ehdotuksina *rakennusalalla* toimiala- ja palkansaajajärjestö sekä alan yritykset olivat yksimielisiä tarpeesta saada lähetettyjen työntekijöiden ulkomaisille työnantajille samat työnantajavelvoitteet kuin suomalaisille. Muilta osin toimenpide-ehdotukset koskivat olemassa olevien järjestelmien kehittämistä, erityisesti tilaajavastuulain edellyttämien tietojen saantia keskitetysti, sähköisesti ja maksutta, viranomaisten nykyistä laajempaa velvollisuutta antaa tietoja yrityksille ja ilmoitusvelvollisuuksien järjeistämistä niin että kertaalleen annettu tieto olisi kaikkien viranomaisten käytettävissä.

Ravintola-alalla veronumeroiden käyttöönotto, tyyppihyväksytyt online-kassakonejärjestelmät sekä alkoholilain soveltamisalan laajentaminen mm. pitopalveluyrityksiin olivat sekä toimialajärjestön että palkansaajajärjestön toivomuslistalla. Yrityskyselyn vastaajat pitivät alkoholilain soveltamisalan laajentamisen merkitystä vähintään kohtalaisena, samoin veronumeroiden käyttöönottoa. Kassakoneista ei arveltu olevan aivan samaa hyötyä, joskaan ei kovin suurta hallinnollista taakkaakaan. Marary:n arvion mukaan ajatus nimenomaan online-järjestelmien käyttöönotosta alkaa olla toimialalla hyväksytty.

Kuljetusalalla päällimmäisenä huolenaiheena oli kansallisten kabotaasimääräysten säilyttäminen. Joka tapauksessa ja varsinkin kansallisista säännöistä mahdollisesti luovuttaessa tulisi kehittää keinoja ulkomaisen liikenteen valvontaan ja sen asettamiseen kustannustasoltaan samalle tasolle kotimaisen kanssa. Toivomuslistaan kuuluivat tienkäyttömaksu, keinot kabotaasikuljettajien palkkaustason ja tilaajan vastuun valvontaan, veronumeron käyttöönotto, raskaan liikenteen tien päällä tapahtuvan digitaalisen valvonnan kehittäminen esimerkiksi tiekameroiden ja seurantalaitteiden avulla sekä ennen kaikkea raskaan liikenteen valvonnan kehittäminen ja sen resursseihin panostaminen.

9.4 Hallinnollisen taakan keventäminen

Harmaan talouden torjumiseksi kehitettyjen menetelmien aiheuttama hallinnollinen taakka korostuu pienissä yrityksissä, joissa ei ole omaa erityisosaamista eikä kehitettyjä rutiineja harmaan talouden ilmiöiden havaitsemiseksi. Mitään merkittävää normien purkuinnostusta ei haastatteluissa ja kyselyissä tullut esille. Vaikka erityisesti rakennusalan yrityskyselyssä osa vastaajista esitti koko ilmoitusmenettelyn purkamista, valtaosa haastatteluista ja kyselyihin vastanneista katsoi, että harmaan talouden torjumiseksi toteutetut toimenpiteet ovat olleet ja ovat edelleen tarpeellisia. Kysymys on ennen kaikkea näihin liittyvien menettelyjen kehittämisestä erityisesti digitalisoinnin hyväksikäytön avulla. Tähän liittyvät Elinkeinoelämän keskusliiton ja Keskuskauppakamarin ehdottamat kartoitukset rakennusalan ilmoitusmenettelyjen toimivuudesta. Katkeruutta yrittäjien keskuudessa herätti se, että normit eivät välttämättä kohdistu samalla tavalla ulkomaisiin toimijoihin ja työllistävät erityisesti niitä, jotka pyrkivät säännöksiä noudattamaan.

9.5 Johtopäätökset

Kartoituksessa tuli esille seuraavan harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntaohjelman pohjaksi lukuisia toimenpide-ehdotuksia, joilla on laajaa kannatusta järjestöjen piirissä. Erityisen tärkeää on huomata, että kolmella tarkemmin kartoitetulla toimialalla yritykset, toimialajärjestöt ja palkansaajia edustavat järjestöt ovat jokseenkin yksimielisiä sekä uudistusten tarpeesta että toteutettavista toimenpiteistä.

Suuria kustannuspaineita ei ehdotetuista toimenpiteistä pitäisi syntyä, kaivatussa viranomaisvalvonnan tehostamisessakin on kysymys enemmänkin yhteistyön ja tietojenvaihdon kehittämisestä ja resurssien suuntaamisesta kuin niiden lisäämisestä. Useat ehdotuksista ovat luonteeltaan sellaisia, että niiden valmisteluun tulisi ottaa elinkeinoelämää ja palkansaajia edustavat järjestöt mukaan. Monissa haastatteluissa tuli esiin myös tarve jatkuvaan tilanteen seurantaan erilaisten tutkimusten ja selvitysten muodossa.